



*NUOMONĖS
RAIŠKA
LIETUVOS
INTERNETINĖJE
ERDVĖJE:
ŽMOGAUS
TEISĖS,
ETIKA
IR
TEISMINĖ
PRAKTIKA*

Leidėjas: Lietuvos žmogaus teisių centras

Sudarytojas: Lietuvos žmogaus teisių centras

Redaktorė: Neringa Mikalauskienė

Vertėja: Augustė Taruškaitė

Dizaineris: Marius Žalneravičius

©Lietuvos žmogaus teisių centras

©Algimantas Šindeikis

©Danica Ilic

©Arzu Geibulajeva

©Anna Skarhed

©Monika Frėjutė-Rakauskienė

©John Faerseth

Partneriai:



Apie Lietuvos žmogaus teisių centrą	4
Apie leidinį	5
Pranešėjai	8
Ižanginiai žodžiai	17
LŽTC tarybos pirmininkė Inga Abramavičiūtė	
LR Teisingumo ministras Juozas Bernatoniš	
J.E. Švedijos ambasadorė Cecilia Ruthström-Ruin	
J.E. Norvegijos Karalystės ambasadorius Dag Malmer Halvorsen	
Pranešimai	23
Saviraiškos laisvė ir jos iššūkiai šiuolaikinei žiniasklaidai	28
Algimantas Šindeikis	
Danica Ilic	
Arzu Geibulajeva	
Žodžio laisvė ir praktiniai aspektai nustatant jos ribas	34
Anna Skarhed	
Monika Frėjutė-Rakauskienė	
John Faerseth	
Diskusijų apžvalgos	56
Plintačios žodžių laisvės ribos šiandieninėje žiniasklaidoje	
Neapykantos nusikaltimai nesitraukia iš internetinės erdvės	

APIE LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ CENTRĄ

Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC) – dvidešimt metų žmogaus teisių apsaugos ir švietimo srityje dirbanti nevyriausybinė organizacija. Nuo įsteigimo 1994 metais LŽTC telkė savo narių ir ekspertų pastangas įgyvendinant daugelį reikšmingų projektų žmogaus teisių apsaugos ir švietimo srityje, konsoliduojant Lietuvos Respublikos teisę su tarptautiniais teisės aktais. Šiandien LŽTC veiklos sritis sudaro žmogaus teisių švietimas ir advokacija.

Asmenų lygybės ir nediskriminavimo idėjos – pamatiniai Lietuvos žmogaus teisių centro filosofijos ir veiklos principai.

PAGRINDINIAI CENTRO UŽDAVINIAI:

1. Skleisti žinias apie Europos Sąjungoje bei visoje tarptautinėje bendruomenėje pripažįstamus žmogaus teisių apsaugos standartus, skatinti tolerancijos plėtotę bei ugdyti pagarbą įvairovei.
2. Stiprinti visuomenės gebėjimus kovojant su pažeidžiamų visuomenės grupių ir mažumų diskriminacija.
3. Kelti probleminius žmogaus teisių apsaugos klausimus, inicijuoti mokslinius žmogaus teisių srities tyrimus ir teikti jų sprendimo būdus įstatymų leidėjui ir Vyriausybei.

ORGANIZACINĖ LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ CENTRO STRUKTŪRA

Asociacijos branduolį sudaro Lietuvos žmogaus teisių centro nariai, kurie Visuotinio narių susirinkimo metu priima esminius organizacijai sprendimus. Be Visuotinio narių susirinkimo asociacijos struktūrą taip pat sudaro Centro Taryba ir administracija. Lietuvos žmogaus teisių centro vykdomoji institucija yra Centro administracija. Lietuvos žmogaus teisių centrui nuolat talkina savanoriai ir praktikantai.

TARYBA

Inga Abramavičiūtė, Tarybos pirmininkė, advokatė

Doc. Dr. Liudvika Meškauskaitė, advokatė, Advokatų Tarybos narė

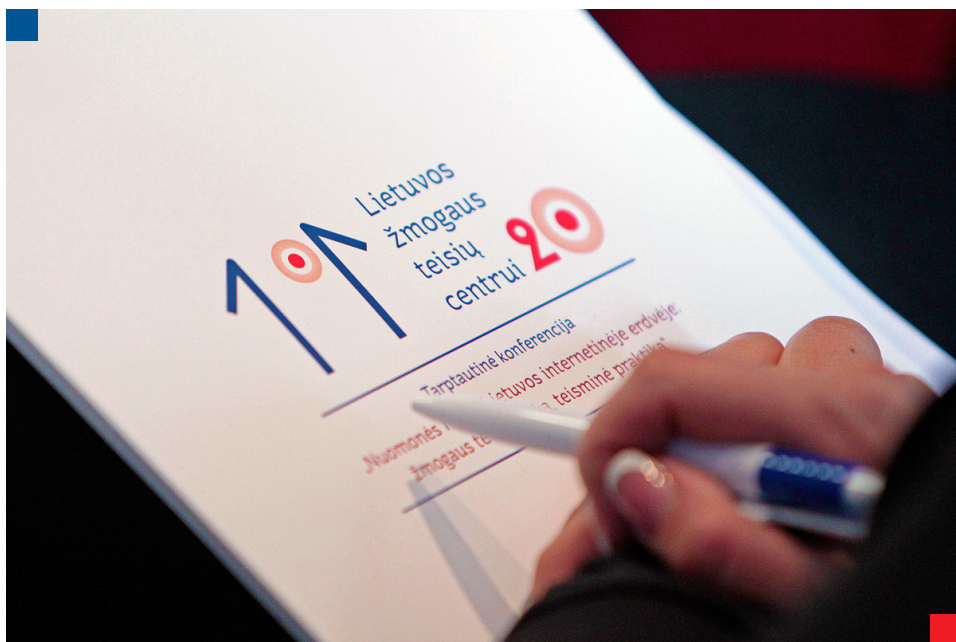
Jonas Mikalauskas, Europos Sąjungos teisės specialistas, Vidaus reikalų ministerija

Jolanta Samuolytė, Lietuvos Advokatūros projektų vadovė

Elena Vėgelytė, advokato padėjėja, Raidla Lejins & Norcous

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ CENTRO VEIKLOS SRITYS

- Nepatogus kinas www.nepatoguskinas.lt
- Portalas www.manoteises.lt
- Teisiniai tyrimai
- Stebėsena
- Advokacija
- Žmogaus teisių švietimas



Lietuvos žmogaus teisių centras, minėdamas savo veiklos dvidešimtmetį, 2015 m. kovo 26 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijoje organizavo tarptautinę konferenciją „Nuomonės raiška Lietuvos internetinėje erdvėje: žmogaus teisės, etika ir teismų praktika“.

Konferencijoje buvo nagrinėjamos žodžio laisvės ribos: remiantis ekspertų žiniomis bei užsienio partnerių patirtimi analizuojama ir lyginama šiuolaikinė žodžio laisvės samprata, kada baigiasi nuomonės raiška ir prasideda neapykantos kurstymas, šios ribos kaita bei suderinamumas su etikos ir žmogaus teisių standartais.

Laisvė reikšti nuomonę arba žodžio laisvė įtvirtinta tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje, tiek tarptautiniuose aktuose, tokiuose kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (19 straipsnis) arba Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (10 straipsnis). Nuomonės raiška yra neatsiejama nuo kitų žmogaus teisių, taip pat tai ir viena svarbiausių politinių teisių. Vis dėlto yra svarbu suprasti, kad žodžio laisvė nėra absoliuti. Jos ribos apibrėžiamos įstatymais bei teismų praktika, o LR Konstitucija įtvirtina, kad „[l]aisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija“. Viešajame diskurse nuolat susiduriama su klausimais, kur žodžio laisvės ribos, žiniasklaidos etikos standartai siekiant reitingų kelia diskusijų, o internetinėje erdvėje seniai įsitvirtinusi nuomonės raiškos platforma, kurioje klesti neapykantos kalba, tačiau įrodyti baudžiamąją veiką yra sunku.

Šiame leidinyje yra publikuojami konferencijoje skaityti straipsniai, diskusijų apibendrinimai.

Leidinyje skaitoma prokuratūrų, teismų, teisėsaugos atstovams, politikos formuotojams, nevyriausybių organizacijų, advokatūros, žiniasklaidos atstovams, studentams, asmenims, besidomintiems žodžio laisvės samprata ir tendencijomis.

APIE KONFERENCIJĄ IR LEIDINĮ



Konferencija buvo organizuota ir leidinys leidžiamas Europos ekonominės erdvės (EEE) ir Norvegijos finansinių mechanizmų dėka.

Norvegijos Karalystė, Islandijos Respublika ir Lichtenšteino Kunigaikštystė, siekdamos prisidėti prie ekonominių ir socialinių skirtumų mažinimo Europos ekonominėje erdvėje, sukūrė EEE ir Norvegijos finansinius mechanizmus. EEE finansinio mechanizmo parama yra skirta 15-ai šalių (12 naujųjų Europos Sąjungos šalių, taip pat Graikijai, Ispanijai ir Portugalijai), o Norvegijos finansinio mechanizmo parama yra skirta 12 naujųjų Europos Sąjungos šalių.

Antrasis EEE ir Norvegijos finansinių mechanizmų laikotarpis apima 2009 – 2014 metus. Šiuo laikotarpiu

šalims paramos gavėjoms iš viso skirta 1 milijardas 79 milijonai eurų (Lietuvai – 84 milijonai eurų) Norvegijos ir EEE paramos įvairiems projektams šalyje įgyvendinti. Parama buvo paskirstyta iki 2014 m., o paramos įgyvendinimo laikotarpis tęsis iki 2016 m. vidurio.

Visus konferencijos pranešimus galite rasti Lietuvos žmogaus teisių centro [Youtube](#) kanale.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Inga Abramavičiūtė veiklą Lietuvos žmogaus teisių centre (LŽTC) pradėjo 2004 m. 2014 m. buvo išrinkta antrai kadencijai eiti LŽTC tarybos pirmininkės pareigas. I. Abramavičiūtė verčiasi advokato profesine veikla, kvalifikaciją įgijo 2007 m. Advokatė I. Abramavičiūtė atstovavo LŽTC Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijoje nuo 2010 m., 2014 m. antrai kadencijai buvo išrinkta šios komisijos pirmininko pavaduotoja. Taip pat I. Abramavičiūtė yra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos narė. I. Abramavičiūtė su kitais autoriais parengė Tarptautinės prekybos žmonėmis vadovą, kurį 2005 m. išleido Tarptautinės migracijos organizacija. Ji yra ir leidinio „Mažumų teisės“, išleisto LŽTC, bendraautorė (2005 m.).



Dr. Juozas Bernatonis yra Lietuvos Respublikos teisingumo ministras. Pirmą kartą į Lietuvos Respublikos Seimą J. Bernatonis buvo išrinktas 1992 m. Dirbdamas Seime, tarp kitų darbų, vadovavo Prezidento Algirdo Brazausko sudarytai darbo grupei pasirengti ratifikuoti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. 2001–2003 m. ėjo Ministro Pirmininko Algirdo Brazausko vadovaujamos Vyriausybės vidaus reikalų ministro pareigas. 2006–2012 m. buvo paskirtas Lietuvos Respublikos nepaprastuoju ir įgaliotuoju ambasadoriumi Estijos Respublikoje, o nuo 2012 m. gruodžio 13 d. eina LR Teisingumo ministro pareigas šešioliktojoje Algirdo Butkevičiaus Vyriausybėje.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



J. E. Cecilia Ruthström-Ruin yra Švedijos ambasadorė Lietuvoje nuo 2011 m. Prieš paskyrimą C. Ruthström-Ruin vadovavo terorizmo prevencijos padaliniui Jungtinių Tautų narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biure Vienoje. Taip pat ji užėmė įvairias pareigas Švedijos užsienio reikalų ministerijoje: dirbo ambasadore terorizmo klausimais, direktoriaus pavaduotoja Europos saugumo politikos departamente, diplomate Švedijos ambasadoje Tokijuje. Švedijos užsienio reikalų tarnyboje C. Ruthström-Ruin dirba nuo 1993 m. Ambasadorė yra įgijusi istorijos mokslų daktaro laipsnį Lundo universitete.



J. E. Dagas Malmeras Halvorsenas yra Norvegijos Karalystės ambasadorius Lietuvoje. Einant diplomato pareigas, ambasadoriui teko dirbti žmogaus teisių srityje palaikant tiek dvišalius, tiek daugiašalius santykius. Paskutiniaisiais komunizmo metais J. E. D. M. Halvorsenas gilinosi į žmogaus teisių padėtį Lenkijoje, vėliau su žmogaus teisių aspektais susidūrė eidamas ambasadoriaus pareigas Makedonijoje (2001–2003) ir Kazachstane (2009–2012). Bendradarbiavimas su NVO ir žmogaus teisių aktyvistais labai padėjo ambasadoriaus darbui. J. E. D. M. Halvorsenas trejus metus dirbo Strasbūre, Norvegijos delegacijoje Europos Taryboje, kur gilinosi į Europos žmogaus teisių teismo bylas.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Dr. Algimantas Šindeikis yra praktikuojantis advokatas, dirbantis nuosavybės teisių apsaugos, žiniasklaidos teisės ir kitose srityse. 2012 m. Mykolo Riomerio universitete (MRU) apgynė socialinių mokslų teisės krypties daktaro disertaciją „Žodžio laisvė ir kitos konstitucinės vertybės – pusiausvyros nustatymo problema“. Publikuoja mokslinius straipsnius žiniasklaidos teisės tyrimų srityje. A. Šindeikis yra ilgametis savaitraščio „Veidas“ leidėjas ir publicistas.

Profesorius Dr. Gediminas Mesonis yra Konstitucinio Teismo teisėjas, Mykolo Romerio universiteto (MRU) profesorius, socialinių mokslų teisės krypties daktaras. Kurį laiką buvo Lietuvos teisės universiteto (dab. MRU) Studijų centro direktorius, vėliau – MRU Konstitucinės teisės katedros vedėjas. Taip pat stažavosi ir skaitė paskaitas įvairiuose užsienio (Čekija, Italija, Nyderlandai) universitetuose. Nuo 2014 m. – Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija) narys, nepriklausomas ekspertas. Keleto knygų ir daugelio straipsnių konstitucinės teisės klausimais autorius.

Profesorius Dr. Gediminas Mesonis skaitė pranešimą „Nuomonės raiška: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir kitų šalių praktika“, kurį galite peržiūrėti paspaudę [čia](#).

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Danica Daša Ilic yra profesionali žurnalistė bei žiniasklaidos specialistė, specializuojasi medijų, žiniasklaidos santykiuose lyčių bei įvairovės srityse. Ji yra Žinių įvairovės instituto (angl. *Media Diversity Institute*) komunikacijos vadovė, prisidedanti prie Instituto veiklos kaip lektorė, nuolat dalijasi savo patirtimi daugybėje tarptautinių renginių, organizuojamų tokių organizacijų kaip *IREX*, *Deutsche Welle* ar Žurnalistų etikos tinklas. D. D. Ilic buvo naujienų redaktorė bei 2004–2011 *BBC World Service* programos vedėja. Ji taip pat buvo vyriausioji prodiuserė bei politinės laidos autorė pripažintame B92 radijuje.



Arzu Geibulajeva yra nepriklausoma žurnalistė, kuri daugiausia dėmesio skiria žmogaus teisėms ir saviraiškos laisvei. Ji pelnė 2014–2015 m. Vaclavo Havelo žurnalistikos stipendiją ir stažuojasi Laisvosios Europos radijuje/Laisvės radijuje. Nuo 2010 m. A. Geibulajeva dirbo *Imagine Center for Conflict Transformation*, pelno nesiekiančioje organizacijoje, kuri skirta teigiamai transformuoti santykius ir įtvirtinti ilgalaikę taiką konfliktų nuniokotose visuomenėse, didelį dėmesį skiriant Armėnijos ir Azerbaidžano konfliktui. A. Geibulajeva taip pat yra asocijuota mokslininkė Užsienio santykių politikos institute.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Doc. Dr. Liudvika Meškauskaitė yra Lietuvos žmogaus teisių centro tarybos narė nuo 1997 metų.

L. Meškauskaitė nuo 1980 m. užsiima advokatės profesine veikla, 1995 m. įsteigė Liudvikos Meškauskaitės advokatų kontorą. Nuo 2006 m. yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė, prieš tai dėstė VU Žurnalistikos institute, Vytauto Didžiojo universitete, Lietuvos teisės universitete. Taip pat L. Meškauskaitė yra Lietuvos teisininkų draugijos tarybos ir valdybos narė, nuo 2002 m. – Lietuvos advokatų tarybos narė, darbo grupių narė rengiant Baudžiamojo kodekso projektą, Visuomenės informavimo įstatymo projektą, yra daugybės leidinių ir straipsnių autorė, knygų bendraautorė. Jos interesų sritys apima nusikaltimo aukų teisinę apsaugą, smurto artimoje aplinkoje, visuomenės informavimo teisinį reguliavimą, privataus gyvenimo neliečiamumą, žodžio laisvės ir saviraiškos teises, žiniasklaidos teisę.

Doc. Dr. Liudvika Meškauskaitė skaitė pranešimą „Internetinė žiniasklaidos atsakomybės ir saviraiškos laisvės ribų EŽTT ir Lietuvos teismų praktikoje analizė“, kurį galite peržiūrėti paspaudę [čia](#).

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Anna Skarhed nuo 2009 m. yra Švedijos teisingumo kanclerė. Teisingumo kancleris yra nepolitinis valstybės tarnautojas, skiriamas Vyriausybės. A. Skarhed savo pareigas atlieka griežtai laikdamasi teisinio požiūrio. Viena iš Teisingumo kanclerės pareigų yra užtikrinti, jog Žiniasklaidos laisvės aktas, kurio pagrindu ribojama žiniasklaidos laisvė, nebūtų pažeistas. Kanclerė taip pat veikia kaip valstybinė kaltintoja bylose, susijusiose su nusikalstamomis veikomis prieš žiniasklaidos laisvę. A. Skarhed yra buvusi Aukščiausiojo teismo teisėja, prieš tai daugybę metų užėmusi apylinkės teisėjos pareigas.



Dr. M. Frėjutė-Rakauskienė yra Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto mokslo darbuotoja. 2009 m. mokslininkė Vilniaus Universitete apgynė socialinių mokslų srities disertaciją etninio nepakantumo ir ksenofobijos raiškos Lietuvos spaudoje tema. Ji publikavo mokslo studiją „Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje“ bei straipsnių, analizuojančių etninių, religinių, migrantų, kt. grupių reprezentaciją Lietuvos spaudoje. Mokslininkė taip pat aktyviai tiria etninio identiteto, etninių mažumų politinio ir pilietinio dalyvavimo problemas.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Johnas Faersethas yra parašęs dvi knygas: „Konspira Norge“ (2013) apie konspiracijos teorijas ir konspiracijos kultūrą bei „Ukraina – Landet på grensen“ (liet. „Ukraina – pasienio ruožas“) apie Ukrainoje vykstantį konfliktą. J. Faersethas dažnai rengia straipsnius periodiniam leidiniui „Humanist“ ir yra vienas iš Norvegijos autorių, kalbančių apie konspiracijos kultūrą. Jis taip pat dirbo antirasistinės ir antifašistinės svetainės „Vepsen“ redaktoriumi.



Eglė Gudelytė Harvey yra TEO LT, AB Teisės reikalų padalinio vadovė. Dabar jos vadovaujamai sričiai yra priskirti TEO LT, AB teisiniai, reguliavimo ir atitikties (ang. *Compliance*) klausimai.

Daugiau nei penkiolika metų dirbdama elektorinių ryšių lyderės TEO komandoje, ji sukaupė didelę patirtį vadybos, akcinių bendrovių valdymo, teisės ir reguliavimo srityse. Kasdieniame darbe E. Gudelytė Harvey nuolat susiduria su komercinės teisės, bendrovių valdymo, elektroninių ryšių reguliavimo, konkurencijos teisės, intelektinės nuosavybės apsaugos ir asmens duomenų apsaugos klausimais. Ypatingą dėmesį skiria etikos, antikorupcijos ir saviraiškos laisvės bei privatumo klausimams.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Dovilė Šakalienė yra Žmogaus teisių stebėjimo instituto direktorė ir EEA Grants 2009–2014 NVO Programos Lietuvoje rengėja bei vadovė. Ji taip pat yra akredituota žurnalistė prie Europos Tarybos, atstovaujanti Delfi.lt ir Žinių radiją. Žinių radijuje nuo 2011 prodiusuoja ir veda kassavaitinę laidą „Žmogus žmogui“ (nuo 2013 drauge su Jovita Valeikaite). Prodiusavo dokumentinius filmus „Vilniaus getas 2009“ ir „Dingęs: Europos Sąjungos politinis gyvūnas“. Teisės psichologijos magistrė (Vilniaus universitetas ir Mykolo Romerio universitetas) sėkmingai integravo universitetinio dėstymo (Asocialaus elgesio psichologija; Kriminalinė psichologija) ir tarptautinio verslo konsultacijų patirtį į beveik 12 metų veiklą pilietinės visuomenės ir žmogaus teisių srityje. Profesiniai ir akademiniai interesai apima demokratiją ir žmogaus teises, etikos bei vertybių sistemas, kognityvinę informacijos apdorojimą, asocialų elgesį bei kraštutines žiauraus elgesio formas.



Tomas Vytautas Raskevičius yra nacionalinės lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT*) asmenų teisių gynimo asociacijos LGL Žmogaus teisių politikos koordinatorius. Baigęs politikos mokslų ir žmogaus teisių studijas, Tomas prie asociacijos LGL kolektyvo prisijungė 2012 m. lapkričio mėnesį. Organizacijoje T. V. Raskevičius kuruoja su translyčių asmenų žmogaus teisėmis bei Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos žmogaus teisių priežiūros mechanizmais susijusius klausimus. Taip pat rengia įvairias ataskaitas ir projektines paraiškas, yra atsakingas už LGL korespondencijos, internetinių svetainių ir socialinių tinklų administravimą.

KONFERENCIJOS PRANEŠĖJAI, DISKUSIJŲ DALYVIAI (PASISAKYMŲ TVARKA)



Rimvydas Valentukevičius yra Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamento prokuroras. Neapykantos nusikaltimų (nusikalstamų veikų asmens lygia-teisiškumui ir sąžinės laisvei) ikiteisminio tyrimo srityje pradėjo specializuotis 2006 m., būdamas LR Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus vadovu. Po generalinės prokuratūros struktūros optimizavimo 2011 m., R. Valentukevičius liko specializuotas neapykantos nusikaltimų tyrimo prokuroras. Per savo il-gametę praktiką skaitė pranešimus, paskaitas neapykantos nusi-kalstamumo temomis Lietuvoje ir užsienyje, dalyvavo kaip teisės ekspertas rengiant ir pristatant pranešimus tarptautinėms (JT), ES, Europos Tarybos, ESBO institucijoms apie neapykantos nusi-kalstamas veikas, jų tyrimo problematiką ir prevenciją Lietuvoje. Yra parengęs neapykantos nusikaltimų tyrimo metodinius nuro-dymus prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams.



Aistė Žilinskienė yra Interneto žiniasklaidos asociacijos pirmi-ninkė, Visuomenės informavimo etikos komisijos narė. 2003 m. Vilniaus universitete baigė žurnalistikos studijas, įgijo magistro laipsnį. Apsigynė magistro darbą tema „Lietuvos interneto žinias-klaidos rinkos plėtros tendencijos“. Nuo 2000 m. iki 2014 m. dirbo naujienų portale DELFI. Iki 2008 m. ėjo naujienų redaktorės, vyr. redaktorės pavaduotojos pareigas. Nuo 2008 m. – Komunikacijos vadovė.

Inga Abramavičiūtė, Lietuvos žmogaus teisių centro Tarybos pirmininkė

Man labai malonu, kad minint Lietuvos žmogaus teisių centro veiklos 20-ties metų sukaktį, buvo surengta tarptautinė konferencija būtent žodžio laisvės tema.

Šia išskirtine 20-ties metų proga sveikinu visus Lietuvos žmogaus teisių centro veikloje dalyvavusius asmenis. Ačiū visiems, kurie prisidėjo prie to, kad organizacija gali suskaičiuoti dvidešimt veiklos metų ir toliau tęsti sudėtingą ir reikalingą visai Lietuvos visuomenei darbą žmogaus teisių srityje.

Lietuvos žmogaus teisių centras – tai idealizmu užsikrėtusių žmonių organizacija. Nuoširdžiai linkiu Lietuvos žmogaus teisių centro nariams ir partneriams nepavargti būti idealistais, ištvermės ir prasmingų darbų. Organizacija įsikūrė 1994 m., tuo metu, kai Lietuva pati dar kūrė savo teisinius pamatus, o laisvę, ypač žodžio laisvę, vertino labiau už viską. Praėjus 20 metų pasikeitė ir mūsų organizacija, ir Lietuva. Vis dėlto žodžio laisvė niekada netapo mažiau svarbi, o gal jos svarba išaugo dar labiau, bet atsirado naujų iššūkių.

Žodžio laisvė yra viena iš pagrindinių ir svarbiausių Lietuvos žmogaus teisių centro veiklos sričių. Šios tarptautinės konferencijos tema – ypač aktuali šiandien. Elektroninės žiniasklaidos vartotoju ir kūrėju gali būti bet kuris asmuo. O ištartas ar parašytas žodis skamba ne tuščioje erdvėje, bet pasiekia daug žmonių ir turi atgarsį.

Laisvė išvaduoja žmogų iš varžančių jo mastymą, saviraišką ir veiklą veiksmų, bet nesuvokiant jos ribų, laisvė gali virsti kito žmogaus laisvės ribojimu. Todėl šiandien kiekvienas iš mūsų turi suvokti ir žinoti savo žodžio sklaidos ribas.

Todėl konferencijoje buvo kalbama apie tai, kokia yra saviraiškos laisvė šiandien, kokie iššūkiai jai kyla šiuolaikinėje visuomenėje.

Antroje konferencijos dalyje – pranešimai apie žodžio laisvę ir praktinius aspektus nustatant jos ribas. Ar žodžio laisvė apima informaciją, kuri žeidžia kitus asmenis? Ar ji apima patyčias, neapykantos kurstymą dėl asmenų rasės, tautybės, lyties, seksualinės orientacijos, socialinės grupės, religijos, negalios? Pagal įstatymus – ne, tačiau praktiškai interpretacijos, įstatymų taikymo iššūkiai išlieka.

Tai yra keli svarbūs žodžio laisvės aspektai, kurie buvo paliesti konferencijoje.

Labai norėčiau padėkoti partneriams ir konferencijos rėmėjams, be kurių palaikymo ir paramos šis renginys nebūtų galėjęs įvykti.

Visos komandos vardu tariame ačiū Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai, kuri sutiko priimti mus po savo stogu, Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo NVO programai ir Norvegijos Karalystės ambasada – už paramą ir palaikymą, dėkojame Švedų liberalų tarptautiniam centrui, prisidėjusiam prie konferencijos organizavimo, Švedijos ambasada Lietuvoje, Nacionalinei LGBT* asociacijai LGL ir tarptautinei organizacijai ILGA-Europe, žmonių grupei TEO LT – už paramą ir bendradarbiavimą.

Juozas Bernatonis, Lietuvos Respublikos teisingumo ministras

Gerbiami konferencijos dalyviai,

Man tenka didelė garbė pasveikinti Jus, susirinkusius į tarptautinę konferenciją itin aktualia tema apie saviraiškos laisvės įgyvendinimo problematiką internetinėje erdvėje.

Nuomonės raiška internetinėje erdvėje – tai ir šiuolaikinė žiniasklaida internete, ir galimybė joje skaitytojams tiek savo vardu, tiek anonimiškai reikšti komentarus, ir bendravimas socialiniuose tinklalapiuose, taip pat – specializuoti forumai, kuriuose, deja, vienijasi ir įvairių pakraipų radikalai ar ekstremistai. Visa tai yra demokratijos, laisvės ir nuomonių įvairovės atributai, tačiau kartu tai yra ir erdvė, kurioje nesunku piktnaudžiauti žodžio laisve, pažeisti kitų žmonių garbę, orumą, jų teises ir laisves. Teisė į saviraiškos laisvę įtvirtinta tiek Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, tiek Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje. Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad saviraiškos laisvė yra vienas iš pagrindinių demokratinės visuomenės principų.

Vis dėlto ši laisvė nėra neribota, ir akivaizdu, kad neapykantos reiškimas internete, prisidengiant saviraiškos laisve, nepatenka į Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos saugomų teisių sąrašą.

Verta paminėti, kad ir Europos Sąjunga skiria daug dėmesio neapykantos nusikaltimams. Norėčiau priminti, kad Lietuvai pirmininkaujant Europos Sąjungos Tarybai 2013 m. lapkričio mėnesį Vilniuje buvo surengta konferencija, skirta kovai su neapykantos nusikaltimais Europos Sąjungoje, kurioje buvo aptariami ir klausimai, susiję su neapykantos

nusikaltimais elektroninėje erdvėje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis skelbia, kad „žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“. Tačiau tuo pačiu Konstitucija pabrėžia, kad „laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“

Šiandien internetas yra neatsiejama daugelio iš mūsų kasdienio gyvenimo dalis. Interneto plėtra ir prieinamumas atvėrė naujas galimybes savišvietai, pasaulio pažinimui, savo įsitikinimų reiškimui plačiam asmenų ratui, tačiau tuo pačiu iškėlė ir naujus iššūkius.

Pirmiausia kyla klausimų dėl tradicinės žiniasklaidos vaidmens ir žiniasklaidos sąveikos su naujomis platformomis, tokiomis kaip socialiniai tinklai, kurios sudaro sąlygas reikšti savo įsitikinimus ir skleisti informaciją. Be to, kaip jau minėjau, saviraiškos laisvė turi ribas ir nėra absoliuti. Ji, kaip nurodyta Konstitucijoje, gali būti ribojama „įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai“. Paradoksalu, tačiau saviraiškos laisvės plėtra internete, kuri turėtų prisidėti prie tokių demokratinės visuomenės vertybių

kaip pliuralizmas ir tolerancija stiprinimo, dažnai tampa grėsme šioms vertybėms.

Žvelgiant į registruoto nusikalstamumo statistiką matyti, kad pastaruosiu metu daugėja užregistruotų neapykantos nusikalstamų veikų. Generalinės prokuratūros duomenimis, daugiausia ikiteisminių tyrimų pradama dėl nusikalstamų veikų, padarytų būtent elektroninėje erdvėje. Tai liudija ne tik šio reiškinio aktualumą, bet ir tai, kad keičiasi mūsų visuomenė, mūsų teisėsaugos institucijos. Didesnis registruojamų nusikaltimų skaičius sietinas ir su aktyvesniu teisėsaugos institucijų darbu nustatant ir tiriant šias veikas, ir su visuomenės požiūriu į įžeidžiančius komentarus, t.y. kad nukentėję asmenys ar jų teises ginantys asmenys arba organizacijos drąsiau kreipiasi į teisėsaugos institucijas.

Be abejo, žmogaus teisių ribojimas ir jų derinimas tarpusavyje praktikoje dažnai yra nelengvas uždavinys ir sprendimo turėtų būti ieškoma kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į teisėtumo ir būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijus. Ši pusiausvyros paieška dažnai kelia daug diskusijų ir įtampų.

Būtent praktikams, ypač teisėsaugos institucijoms ir teismams, tenka didelė atsakomybė nustatyti tinkamą pusiausvyrą tarp laisvės reikšti savo įsitikinimus ir kitų žmogaus teisių, kurios yra lygiavertės teisinės vertybės.

Žinoma, Lietuvos visuomenė nėra vienintelė, kuri susiduria su tokiais iššūkiais, tą rodo ir mano diskusijos su kolegomis teisingumo ministrais iš kitų Europos Sąjungos valstybių narių, todėl labai džiaugiuosi šiandien galėdamas pasveikinti ir užsienio svečius, kurie pasidalins savo šalių patirtimi. Esu įsitikinęs, jog ši konferencija, kuri yra sveikintina nevy-

riausybinių organizacijų iniciatyva, bus gera galimybė aptarti įvairių sričių specialistų patirtį, pasikeisti idėjomis ir sutelkti pastangas siekiant, kad internetinėje erdvėje būtų sudarytos tinkamos sąlygos žmogaus teisių ir laisvių apsaugai ir plėtrai.

Baigdamas norėčiau visiems palinkėti turiningų ir produktyvių diskusijų. Dėkoju už dėmesį.

Cecilia Ruthström-Ruin, Švedijos ambasadorė

Gerb. Ministre, Seimo nariai, ponios ir ponai,

Man didelė garbė atidaryti tarptautinę konferenciją, kurios tema – labai svarbi ir aktuali – žodžio laisvė ir, žinoma, nuomonės reiškimas internete. Norėčiau padėkoti Lietuvos žmogaus teisių centrui už šią iniciatyvą ir Teisingumo ministerijai, taip pat ir Ministrui Juozui Bernatoniui asmeniškai už visokeriopą paramą bei pagalbą organizuojant šį svarbų renginį.

Žodžio laisvė – tai atraminė civilinė ir politinė teisė, įtvirtinta tarptautiniuose žmogaus teisių įstatymuose. Žodžio laisvė taip pat yra ir demokratijos veikimui būtina pagrindinė vertybė. Mes puikiai žinome, jog tai teisė, kurią dažnai tenka ginti prieš iššūkius ir pažeidimus. Taip pat puikiai suprantame ir žodžio laisvės ribas. Kaip teigiama tarptautiniuose įstatymuose, naudojimasis teise į žodžio laisvę neatsiejamas nuo pareigų ar atsakomybės ir tam tikrais atvejais gali būti apribojamas.

Kontekstas, kuriame galima naudotis žodžio laisve, laikui bėgant nuolat keitėsi. Mano tėvynė Švedija gali pasigirti ilgomis ir stipriomis žodžio laisvės apsaugos tradicijomis. 1766 metais išleistas Švedijos spaudos laisvės įstatymas yra žinomas kaip seniausias tokio tipo dokumentas pasaulyje. Leidžiant šį dokumentą pagrindinės mintys sukosi apie cenzūros panaikinimą ir leidimą kritikuoti Liuteronų Bažnyčią bei karališkuosius rūmus. Šis senas reglamentas vis dar tebėra mūsų konstitucijos dalis, taip ilgai išgyvenęs dėl savo pagrindinių įstatymų pritaikomumo laikui bėgant. Kalbant paprasčiau, šis įstatymas yra puikiai praktiškai pritaikomas ir smarkiai veikė mūsų šalies raidą, be to, padėjo sukurti tarpusavio pasitikėjimą bei viešųjų institucijų, taip pat ir mūsų visuomenės apskritai, teisėtumą. Vienas šiame kontekste minėtinas aspektas – pataisa dėl visuomenės prieigos prie dokumentų, įtraukta į 1766 m. Spaudos laisvės įstatymą.

Nereikia ir sakyti, kad šis įstatymas visuomenei vystantis buvo bent kelis kartus taisomas. Pagrindinis mūsų laikų pasikeitimas – naujos informacijos ir komunikacijų technologijos, suteikiančios galimybių, apie kurias anksčiau nebuvo galima net pagalvoti. Galimybė ieškoti, rasti ir apdoroti informaciją, susisiekti su tūkstančiais žmonių visame pasaulyje vienu mygtuko paspaudimu sukėlė perversmą mūsų pasaulyje. Galime matyti, kad daugybė pozityvių šių naujų komunikacijos technologijų pavyzdžių prisideda prie politinio dalyvavimo ir socialinės raidos. Tačiau matoma ir naujų iššūkių.

Pradžia – paprasta, bet ją labai svarbu apibrėžti: tos pačios teisės galioja tiek internete, tiek už jo ribų. Bet didžiausias iššūkis lieka tas pats – kaip surasti praktiškai veikiančių būdų ir sprendimų, padėsiančių apsaugoti teises, taip pat ir priversti gerbti jų ribas internete. Būtent todėl ši konferencija ypač svarbi: būtina atvirai aptarti šiuos klausimus ir pasidalyti konkrečia patirtimi.

Man ypač džiugu pristatyti Švedijos teisingumo kanclerę p. Aną Skarhed, kuri pasidalys Švedijos teisine patirtimi. Švedijos teisingumo kancleriai tiesiogiai atsakingi už tai, kad nebūtų peržengiamos spaudos ir kitų žiniasklaidos priemonių teisės, o atsiradus pretekstui kancleris tampa vieninteliu prokuroru byloje, kuriose svarstomi nusikaltimai prieš spaudos ir žodžio laisvę. Taip pat labai laikiu šiandien čia esančių Lietuvos ir užsienio ekspertų pasisakymų.

Ačiū už dėmesį.

Dagas Malmeras Halvorsenas,

Norvegijos Karalystės ambasadorius Lietuvoje

Labas rytas, ponai ir ponios!

Words matter – tai paprasta frazė, pasirinkta bendrai Norvegijos finansavimo mechanizmo ir *EEA Grants* kampanijai prieš neapykantos kalbą Europoje. Naujosios komunikacijų technologijos ir socialiniai tinklai supaprastino idėjų skleidimą. Šie metodai gali būti pasitelkti teigiamam progresui, bet naudojantis šiomis technologijomis taip pat paprastai galima skleisti ir neapykantos bei ekstremistines idėjas. Juk taip lengva pasislėpti už ekrano. Lygiai taip pat neapykantos kalbą galima suversti kitiems, kaip kažkieno kito „gėdą“. Dauguma mūsų matė socialinį eksperimentą – Lietuvos žmogaus teisių centro sukurtą filmuką. Norėčiau pasveikinti jus sėkmingai iškėlus neapykantos kalbos problemą ir paskatinus diskusijas viešumoje tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų.

Europos Tarybos ataskaitos duomenimis, 78 % apklaustųjų yra susidūrę su neapykantos kalba internete. Du iš penkių jautė, kad yra puolami ar jiems grasinama. Norvegija, kartu su Islandija ir Lichtenšteinu, naudoja Norvegijos ir Europos ekonominės erdvės (EEE) finansavimo mechanizmo paramą siekiant didinti informuotumą apie neapykantos kalbą ir jos keliamą riziką demokratijai, taip pat skatinant toleranciją ir daugiakultūrinį sąmoningumą. Pilietiška visuomenė – labai svarbus šių pastangų partneris. Nevyriausybinių organizacijų taip pat dažnai būna tolerancijos ir diskriminacijos kovų priešakyje. Aš labai džiaugiuosi, kad per Norvegijos EEE NVO finansavimo mechanizmą gavome progą bendradarbiauti su lietuviškomis organizacijomis, nepavargstamai ko-

vojančiomis dėl pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių išsaugojimo.

Daugelis iš jūsų žino, kad pastaruoju metu Norvegija nuolat patenka į žiniasklaidą ir viešus debatus dėl mūsų šalies vaikų teisių apsaugos sistemos. Iš tikrųjų kai kurie vieši pasisakymai taip pat gali būti traktuojami kaip neapykantos kalba. „Jūs nusipelnote dar vieno Breiviko“ yra tendencija, matoma daugybėje komentarų internete. Tai – tik vienas pavyzdys iš daugelio.

Deja, kartais faktais pagrįsti konstruktyvūs debatai tampa labai sudėtingi. Šiomis dienomis, kai reikia kalbėti viešai, aš bandau pasinaudoti visomis progomis ir išsklaidyti kai kuriuos mitus, gandus, nesusipratimus ar tiesiog melą, įsiskverbusį į viešus pareiškimus apie Norvegijos vaiko teisių apsaugos tarnybas. Tai galima naudoti kaip pavyzdį šiandienos konferencijos teminiame kontekste.

Vienas iš tokių mitų, sklandančių viešojoje erdvėje, yra įsitikinimas, kad Vaiko teisių apsaugos tarnyba, arba „Barnevernet“, yra visagalė pelno siekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas – atimti kiek galima daugiau vaikų iš jų tėvų. Iš tiesų Apygardos socialinės apsaugos departamentas, o ne „Barnevernet“ sprendžia dėl vaiko globos, o šiuos sprendimus galima skysti kiekvienais metais. Statistiškai tikimybė, kad vaikas bus atiduotas globoti, yra didesnė Lietuvoje nei Nor-

vegijoje. 2013 metais Lietuvoje 10146 vaikams buvo nustatyta globa, o Norvegijoje tokių vaikų buvo 8183, nors Norvegijos populiacija – daugiau nei dviem milijonais žmonių didesnė. Iš tikrųjų, neseniai išleista Europos Tarybos ataskaita rodo, kad Norvegija pagal globojamų vaikų skaičių Europos šalių reitinge yra gana žemai.

Tai sakau ne norėdamas kritikuoti Lietuvos vaiko teisių apsaugos institucijų darbą – jie labai rimtai žiūri į savo pareigas – bet siekdamas nušviesti Norvegijos padėtį Europos kontekste. Taip pat norėčiau pagirti principingą Lietuvos valdininkų požiūrį. Užsienio reikalų ministras Linkevičius išreiškė visišką pasitikėjimą Norvegijos įstatymais ir administracine patirtimi iškart po to, kai ši istorija pasirodė žiniasklaidoje.

Norvegijos vaiko teisių apsaugos įstatymai atitinka Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvenciją. Ši konvencija pabrėžia, kad valstybė, kurioje vaikas gyvena, įsipareigoja apsaugoti vaiką pagal savo nacionalinius įstatymus. Žinoma, 2010 metų ataskaitoje JT Vaiko Teisių Komitetas pažymi, kad vaikų, paimtų iš tėvų Norvegijoje, skaičius padidėjo. Tačiau reikia prisiminti, kad šio Komiteto tikslas – nurodyti sritis, kurias būtų galima tobulinti.

Norvegijai teko dalyvauti tik viename Europos Žmonių Teisių Teismo procese dėl vaiko teisių apsaugos, kuris buvo pralaimėtas. Šis Teismo sprendimas buvo įgyvendintas pilnai. Nuo Žmogaus Teisių Teismo institucijos įkūrimo 1959 metais, Norvegija iš viso dalyvavo 39 teismo procesuose. Šis skaičius tikrai nedidelis palyginti su dauguma šalių narių, tokių kaip Danija ar Švedija (atitinkamai 43 ir 138 teismo procesai), taip pat ir Lietuva (104 teisminiai procesai).

Jeigu Norvegija ratifikuos 1996 m. Hagos konvenciją dėl jurisdikcijos,

taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, atsivers daug naujų galimybių dvišaliam bendradarbiavimui. Konvencijos ratifikavimas įtrauktas į Norvegijos Stortingo (parlamento) 2015 metų pavasario sesijos darbotvarkę.

Ačiū už dėmesį.

Žodžio laisvė ir jos ribų pokyčiai internetinėje erdvėje

Dr. Algimantas Šindeikis

„Šaltojo karo“ laikais, ruošiantis atominiam karui Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Dwightas Eisenhoweris įkūrė agentūrą ARPA (*Advanced Research Project Agency*), kurios tikslas buvo sukurti kompiuterines telekomunikacijas. Kompiuterinė telekomunikacija būtų labai pažangus būdas susisiekti ir duoti nurodymus. Taip 1969 metais buvo paleistas pirmasis kompiuterinis tinklas, kuris sujungė keturis Jungtinių Amerikos Valstijų universitetus.

Lietuva į pasaulinį kompiuterių tinklą įsiliejo nuo 1991 metų spalio 10 dienos ir kartu su visomis civilizuotomis ir moderniomis valstybėmis įžengė į modernių technologijų pasaulį. 2011 metais Lietuva jau turėjo patį sparčiausią plačiajuosčio interneto greitį Europoje, o pasaulyje nusileido tik Pietų Korėjai. 2014 metais, Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Susisiekimo ministerijos duomenimis, 66 % visų namų ūkių Lietuvoje turėjo interneto prieigą. Sparti informacinių technologijų plėtra Lietuvoje ir pasau-

lyje lėmė, kad įvairiose gyvenimo srityse atsirado naujų galimybių. Šis socialinis pokytis itin palietė visuomenės bendravimo aplinką bei informacijos sklaidą. Pastaroji tapo spartesnė ir ekonomiškesnė, atsirado efektyvesnis abipusis ryšys tarp informacijos skleidėjo ir gavėjo, informacija tapo labiau pasiekiamą visuomenei.

Plėtojantis interneto technologijoms jas sparčiai pradėjo taikyti naujos ir modernios žiniasklaidos priemonės. Be radijo ir televizijos atsirado dar viena momentinėms informacijos perdavimo didžiulėms auditorijoms galimybė – interneto žiniasklaida. Jai plėtojantis buvo sukurtas ir naujas požiūris į informacijos sklaidą bei jos vartotojų bendravimą ir solidarumą – web 2.0. Viena svarbiausių web 2.0 interneto siūlomų galimybių – laisvė pasisakyti. Dauguma didesnių interneto svetainių ar portalų suteikia teisę komentuoti skelbiamą informaciją. Komentarai svarbūs grįžtamajam ryšiui palaikyti tarp straipsnių autorių ir skaitytojų. Taip kuriamos interaktyvios web 2.0 interneto naujienų svetainės, kurios yra ne tik dar vienas kanalas teikti žinias milžiniškai auditorijai, bet ir keistis jomis patiems skaitytojams. Straipsnių komentavimas, įvairūs teminiai forumai leidžia apsiukeisti nuomonėmis, diskutuoti.

Dėl tokių naujų informacijos skleidimo technologijų interneto žiniasklaidos era vadinama žodžio laisvės suklestėjimo laikotarpiu. Tradicinėse žiniasklaidos priemonėse – laikraščiuose, žurnaluose, televizijoje ar radijuje žinias rengė ir skleidė čia profesionaliai dirbantys žurnalistai, jiems padėjo patyrę ir kvalifikuoti redaktoriai. Žodžio laisve galėjo laisvai naudotis tik žurnalistai ir jų pašnekovai,

informacijos šaltiniai. Suklestėjus interneto žiniasklaidai, leidus skelbti komentarus šalia žurnalistų parengtų straipsnių, žodžio laisvė tapo prieinama visiems jos vartotojams.

Plėtojantis socialinių tinklų technologijos (*Facebook, Twitter, Google +, LinkedIn* ir kitiems tinklams) kasdieniais informacijos kūrėjais ir platintojais tapo kone visi interneto technologijų naudotojai. Asmeninėse socialinių tinklų paskyrose, savo profiliuose kaupiama informacija pačių socialinių tinklų vartotojų valia tampa prieinama visiems interneto tinklo vartotojams.

Šiuo visuotinės žodžio laisvės suklestėjimo metu ne tik milžiniškai išaugo kasdien kuriamos ir skelbiamos informacijos kiekis, bet į žinių kūrėjų gretas įsiliejo milijoninė armija neprofesionalių, laisvai ir nepriklausomai veikiančių žinių kūrėjų ir platintojų, tad neišvengiamai išsiplėtė ir žodžio laisvės teisinės ribos.

Milžiniškai išaugus informacijos srautui, gausėja ir informacijos, kuri pažeidžia asmens garbę ir orumą, teisę į privatų gyvenimą, skatina neapykantos kurstymą, diskriminuoja asmenis dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitokias žmonių grupes. Modernios automatinės informacijos paieškos sistemos (*Google, Yahoo* ir daug kitų) leidžia vieno klavišo paspaudimu reaktualizuoti milžiniškus, seniai pamirštos ir nebenaudojamos informacijos kiekius. Ši informacija yra paverčiama preke ją vėl pateikiant skaitytojams, pardavimo procesą komercializuojant asmens duomenų

rinkimu ir pardavimu rinkodaros bendrovėms.

Susidūrę su informacijos kūrimo ir jos platinimo revoliucija, tiek įstatymų leidėjai, tiek teismai patyrė naujų iššūkių reguliuojant šį informacijos srautą, užtikrinant žmogaus teisių apsaugą. Iškilo pagrįstas klausimas, ar tradicinei žiniasklaidai taikomos teisės normos gali būti sėkmingai taikomos ir moderniai interneto žiniasklaidai. Ar teisinė atsakomybė, kuri buvo taikoma už žmogaus teisių, juridinių asmenų dalykinės reputacijos pažeidimus gali būti taikoma ir interneto komentatoriams ar socialinių tinklų asmeninių ir kolektyvinių paskyrų valdytojams. Įstatymo leidėjui nesuskumbant imtis reguliuoti žodžio laisvę interneto erdvėje, teismams kasdien tenka pareiga apibrėžti žodžio laisvei teisinės ribas sparčiai besiplečiančioje internetinėje žiniasklaidoje.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2009 metų balandžio 20 dieną (Administracinė byla Nr.A444-70/2009) konstatavo, kad sistemaiškai aiškinant LR Visuomenės informavimo įstatymą, viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais) gali būti pripažinti internetinių tinklaraščių autoriai, o jų internetiniai tinklaraščiai – visuomenės informavimo priemonėmis. Tokiais atvejais sprendžiant, ar asmuo atitinka žurnalisto požymius, pakanka nustatyti, ar fizinis asmuo profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą, kurią pats panaudoja, veikdamas kaip viešosios informacijos rengėjas. Įvertinus konkrečių fizinių asmenų – interneto tinklaraščių autorių – veiklos pobūdį ir jų vykdomas viešosios informacijos teikimo visuomenei funkcijas, LVAT padarė išvadą, kad jie gali būti pripažįstami *sui generis* informacinės visuomenės informavimo priemonių valdytojais,

taigi ir viešosios informacijos rengėjais ir (ar) skleidėjais, o jų interneto tinklaraščiai – informacinės visuomenės informavimo priemonėmis Visuomenės informavimo įstatymo prasme. Teismas pažymėjo, kad įvertinus interneto tinklaraščių autorių veiklos specifiką, taip pat konstatuotina, jog šie asmenys tam tikrais atvejais ir atsižvelgus į jų vykdomų visuomenės informavimo funkcijų pobūdį gali būti prilyginami žurnalistams, o LR Visuomenės informavimo įstatymą reikia aiškinti plačiai, apimant ne tik tradicines, bet ir šiuolaikines, nors tiesiogiai ir nereglamentuotas elektroninių visuomenės informavimo priemonių formas, dėmesį kreipiant ne į formaliuosius tokių informavimo priemonių organizavimo požymius, o į jų realiai vykdomas funkcijas. Priešingas įstatymo aiškinimas prieštarautų tiek Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str. įtvirtintam saviraiškos laisvės principui, tiek LR Konstitucijos 25 str., kuris aiškiai įtvirtina, kad žmogui neturi būti kliudoma ieškoti ir gauti bei skleisti informaciją, o tokia jo laisvė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę ar ginti konstitucinę santvarką, tiek ir esminiams visuomenės informavimo, pliuralizmo ir visuomenės informavimo priemonių sąžiningos konkurencijos principams, numatytiems visuomenės informavimo įstatyme.

Tokia LVAT pozicija atitinka ir Europos Sąjungos Teisingumo teismo jurisprudenciją 2008 m. gruodžio 16 d. prejudici-

niame sprendime (Byla Nr. C-73/07), kuriame pažymėta, kad veikla, susijusi su pagal nacionalinės teisės aktus viešais pripažįstamuose dokumentuose esančiais duomenimis, gali būti vertinama kaip „žurnalistinė veikla“, jei ja visuomenei siekiama skleisti informaciją, nuomones ar idėjas bet koku perdavimo būdu. Nagrinėjamoje byloje pažymima, kad teismas konstatuoja objektyviai egzistuojančią būtinybę žurnalistika pripažinti bet kurią veiklą, kuria siekiama skleisti informaciją, nuomones ir idėjas, nepriklausomai nuo jų perdavimo būdo.

Teisinė atsakomybė už anoniminių komentatorių skleidžiamą informaciją buvo analizuojama Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje, byloje „Delfi v. Estija“. Estijos Aukščiausiasis teismas savo jurisprudencijoje įtvirtino precedentą, pagal kurį civilinė atsakomybė už anoniminių komentatorių platinamą informaciją, pažeidžiančią asmens garbę ir orumą, ar teisės į privatų gyvenimą pažeidimą tenka interneto naujienų portalams, kurie suteikia techninę galimybę skelbti anoniminius komentarus ir gauna komercinę naudą iš šių komentarų skelbimo. Estijos Vyriausybė, EŽTT gindama Estijos Aukščiausiojo teismo poziciją, pažymėjo, kad delfi.ee naujienų portalas turi garsią žmogaus teises pažeidžiančių, brutalių ir arogantiškų patyčių anoniminių komentarų platinimo viešojoje erdvėje istoriją. EŽTT nepripažino Estijos Aukščiausiojo teismo sprendimo kaip pažeidžiančio delfi.ee saviraiškos laisvę, įtvirtintą Konvencijos 10 straipsniu. Teismas pažymėjo, kad būtų neproporcinga asmenį, kurio teisė yra pažeista, apsunkinti asmens, parašiusio konkretų žmogaus teises pažeidžiantį komentarą, paieška. Konstatuota, kad

delfi.ee asmens teisės pažeidžiančių komentarų automatinio filtravimo sistema nėra efektyvi. Taip pat buvo pažymėta, kad naujienų portalų skaitytojų ir anoniminių komentarų skaičius yra tiesiogiai susijęs su delfi.ee pajamomis.

Kitas dažnas asmens teisės į privatų gyvenimą pažeidimas interneto žiniasklaidoje yra susijęs su informacijos apie asmenį aktualizavimu automatinėse informacijos paieškos sistemose. Internetas padidina informacijos sklaidos mastus ir palengvina jos sklaidą. Kaip ir XV a. spausdinimo išradimas, dėl ko tapo galima atgaminti neribotą kiekį kopijų, kurias anksčiau reikėdavo perrašinėti ranka, medžiagos kėlimas į internetą suteikia masinės prieigos prie informacijos, kurią būdavo galima rasti nebent įdėjus daug pastangų ir tik tam tikrose fizinėse vietose, galimybę. Universali prieiga prie internete esančios informacijos galima visur, išskyrus šalis, kuriose valdžios institucijos įvairiomis techninėmis priemonėmis (pvz., elektroninėmis saugasieneis) yra apribojusios prieigą prie interneto arba kuriose prieiga prie telekomunikacijų yra kontroliuojama. „Teisė būti pamirštam internete“ jau kelerius metus yra aktualiausia tema asmens teisės į privatų gyvenimą apsaugos teismų jurisprudencijoje. 2014 metų gegužės 13 d. Europos Sąjungos teisingumo teismas (ESTT) paskelbė sprendimą byloje „Google prieš AEPD ir Gonzalez“, kur pirmą kartą patvirtino asmens „teisę būti pamirštam“ internete ir nustatė jos sąlygas. ESTT konstatavo, kad automatinis, nuolatinis ir

sisteminis informacijos, pateiktos internete, naršymas yra laikomas duomenų „rinkimu“ asmens duomenų teisinės apsaugos prasme. Kalbant apie automatinės informacijos paieškos sistemas reikėtų skirti keturias su asmens duomenimis susijusias situacijas. Pirmą – su asmens duomenimis sudarančių elementų paskelbimu bet kokiame interneto tinklalapyje (pradiniame tinklalapyje). Antra – internetinės paieškos sistemos pateikiami paieškos rezultatai, kurie nukreipia interneto naudotoją į tinklalapį-šaltinį. Trečia yra susijusi su mažiau matoma operacija, kai interneto naudotojas atlieka paiešką naudodamas internetinės paieškos sistemą ir kai kurie jo asmens duomenys, pvz., IP adresai, iš kurio atliekama paieška, automatiškai perduodami internetinės paieškos sistemos paslaugos teikėjui. Ketvirta – duomenų Google paieškos sistemoje kopijavimas ir indeksavimas bei kėlimas į Google serverius. Taigi asmuo, paskelbęs informacinį turinį tinklalapyje-šaltinyje, veikia kaip duomenų valdytojas, atsakingas už jame paskelbtus asmens duomenis, ir turi įvairių priemonių įvykdyti jam šiuo atžvilgiu tenkančias pareigas. Toks teisinės atsakomybės nukreipimas atitinka nusistovėjusius leidėjų atsakomybės principus tradicinės žiniasklaidos srityje. Po šio ESTT sprendimo konstatuota, kad, be paieškos variklio valdytojo ir jo atsakomybės sampratų atskleidimo, visuomenei svarbu, jog tam tikrais atvejais paieškos variklio eksploatuotojas privalo iš rezultatų sąrašo, rodomo atlikus paiešką pagal asmenvardį, pašalinti nuorodas į trečiųjų subjektų tinklapius, kuriuose yra su asmeniu susijusios informacijos. ESTT pažymėjo, kad tokia pareiga gali kilti ir tada, kai šis asmenvardis ar informacija nėra prieš tai ištrinti arba tuo pat

metu ištrinami iš šių tinklapių, ir net tuomet, jei atitinkami duomenys paskelbti ten teisėtai.

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje „Aleksey Ovchinikov v. Rusija“ (byla Nr. 24061/04) konstatavo, kad tam tikromis aplinkybėmis informacijos, jau patekusios į viešąją erdvę, atgaminimo apribojimas gali būti pateisinamas, pavyzdžiui, siekiant, kad daugiau nebūtų viešai aptariamose asmens privataus gyvenimo detalės, nepatenkančios į jokiais politines ar viešas diskusijas bendros svarbos klausimu. Taigi pagrindine teise į privataus gyvenimo apsaugą iš esmės galima remtis net tuomet, jei atitinkama informacija jau yra viešojoje erdvėje.

Laikraščio leidėjo informacijos laisvė saugo jo teisę savo spausdintų laikraščių skaitmeną pakartotinai paskelbti internete. Valdžios institucijos, įskaitant duomenų apsaugos institucijas, negali cenzūruoti tokio pakartotinio paskelbimo. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas „Times Newspapers Ltd v. Jungtinė Karalystė“ (Nr. 1 ir 2, bylos Nr. 3002/03 ir 23676/03) patvirtina, kad leidėjo atsakomybė už istorinių leidinių tikslumą gali būti griežtesnė nei už dabartines naujienas, ir tam gali reikėti naudoti atitinkamus įspėjimus, kuriais papildomas ginčijamas turinys.

Iš pateiktos teismų jurisprudencijos galima daryti išvadą, kad išsiplėtus žodžio laisvės galimybėms interneto erdvėje siekiant užtikrinti tinkamą asmens garbės ir orumo, dalykinės reputacijos, teisės į privatų gyvenimą apsaugą, žodžio

laisvės ribos yra nustatomos tiek tradicinei žiniasklaidai taikytomis teisės normomis, tiek teismų praktikoje kuriant naujas teisės normas, kurios pritaikomos prie naujų faktinių aplinkybių, būdingų interneto žiniasklaidos sparčiai besiplėtojančioms veiklos formoms.

Šiuolaikinės žiniasklaidos iššūkiai Žiniasklaidos sąsajos su socialiniais tinklais

Danica Daša Ilić

Norėdami suprasti šiuolaikinės žiniasklaidos iššūkius, turėtume prisiminti aptariamus raktažodžius:

- Informacijos amžius
- Internetas
- Žodžio laisvė
- Laisvė
- Privatumas
- Socialiniai tinklai
- Web 2.0 (Antrosios kartos žiniatinklis)

Prieš pradėdama svarstymus apie skaitmeninės žiniasklaidos ir naujų technologijų įtaką žodžio laisvei norėčiau paminėti, jog:

- žodžio laisvė nuolat susiduria su sunkumais kasdiniame bendravime;
- žodžio laisvė nuolat susiduria su sunkumais populiarioje žiniasklaidoje;
- žodžio laisvė nuolat susiduria su sunkumais socialiniuose tinkluose.

Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube ir pan. pastaruoju metu nuolat minimi kalbant apie šiuolaikinės žiniasklaidos iššūkius ir galimus pasikeitimus, taikytinus žodžio laisvei. Kaip ir bet koks paplitęs reiškiny, socialiniai tinklai daro teigiamą bei neigiamą poveikį ir turi tam tikras tendencijas. Todėl bus aptarti du pavyzdžiai ir jų poveikis žiniasklaidai bei jos raiškai, taip pat – mūsų suvokimui, ką šiandien mums reiškia žodžio laisvė.

Galėtume pasakyti, kad užpuolimas *Charlie Hebdo* redakcijoje – naujausias iššūkių žodžio laisvei pavyzdys. Taip galime teigti ne tik todėl, kad tai buvo tiesioginis žodžio laisvės puolimas, bet ir dėl to, kaip šį įvykį nušvietė didžioji dalis spaudos bei kaip tai buvo aptariama socialiniuose tinkluose.

Matote vaizdo įrašą, išplatintą socialiniuose tinkluose praėjus vos kelioms minutėms nuo *Charlie Hebdo* redakcijos užpuolimo Pary-



Charlie Hebdo ataka, ginkluotas asmuo šauna į sužeistą policijos pareigūną, gulintį ant žemės. Kadras paimtas iš mėgėjiška kamera užfiksuotos medžiagos 2015 m. sausio 7 d., kurią įsigijo Reuters.

žiuje 2015-ųjų sausį. Tačiau šie vaizdai APSKRITAI NETURĖJO ATSIDURTI ŽINIASKLAIDOJE. Klaidinga buvo rodyti policijos pareigūno egzekuciją pasaulinėje žiniasklaidoje. Spėju, kad pagrindinių transliuotojų redaktorių galvose sukosi mintys, panašios į: „Ai, juk tai vis tiek atsidurs visuose socialiniuose tinkluose, o mes čia ginam žodžio laisvę, tad šiuos vaizdus parodysiu pagrindinėse 18 valandos žiniose televizijoje.“ Taip daryti neteisinga. Be jokios atsakomybės, netikėdami, kad smurto kupini egzekucijos ir negyvo, gatvėje gulinčio žmogaus vaizdai išsauks dar daugiau smurto, negalvodami apie policijos pareigūno šeimą ar visuomenę, kuri galbūt nenori matyti tokios vaizdo medžiagos, populiariosios žiniasklaidos redaktoriai leidžia transliuoti vizualius ir žiaurius vaizdus, tokius kaip galvos nukirtimas, žudymas, kančios ir pan. Bet mes privalome prisiišti atsakomybę už tai, kaip vaizduojame įvykius ir ką įtraukiame į žiniasklaidos reportažus.

Tikiu, kad tai – puikus pavyzdys, su kokiais sunkumais susiduria modernioji žiniasklaida, svarstant apie:

- atsakomybę,
- pasitikėjimą,
- patikimumą
- nešališkumą.

Šių aspektų priešingybė, kaip teigia kai kurie, yra socialinių tinklų platformos – jose galima sakyti bet ką (dažniausiai), galima būti neatsakingam ir šališkam, informacijos patiki-

mumas tikrinamas tik tikrų profesionalų, o ne kitų vartotojų (pvz., „Rangers“ futbolo klubo prezidentas savo *Twitter* paskyroje užpuolimo dieną įdėjo pornografinę Pranašo Mahometo karikatūrą).

Vis dėlto socialiniai tinklai buvo tikrieji informacijos srauto *Charlie Hebdo* užpuolimo metu laimėtojai. Iki užpuolimo dienos pabaigos buvo pasidalinta 3,4 milijono žinučių *Twitter* paskyroje. Vidutinis *BBC1* 18 valandos žinių žiūrovų skaičius užpuolimo dieną pakilo iki 5.8 milijono, o tai – žymiai daugiau už įprastą 4.6 milijono vidutinį žiūrovų skaičių, pasiektą 2014-aisiais. 22 valandos žinios sulaukė beveik tokio pat didelio vidutinio žiūrovų skaičiaus pakilimo. Praėjus kelioms dienoms po žudynių, *Google* finansuojamas skaitmeninės spaudos fondas (po to, kai buvo daugiau ar mažiau priverstas Prancūzijos valdžios, remiančios bankrutuojančius laikraščius) skyrė 250,000 € (195,000 £) *Charlie Hebdo* išlikimui. Trys Prancūzijos žiniasklaidos titaniai – *Radio France*, *France Télévisions* ir *Le Monde* – susivienijo tam, kad paskatintų prisijungti likusią industrijos dalį.

Kalbėdami apie *Charlie Hebdo* įvykių nušvietimą spaudoje, privalome pabrėžti, kad būtina pateikti ir kontekstą. Kaip ir analizuojant įvairialypius tarptautinius (ir kitus) santykius, būtina prisiminti, kad būtina pateikti ir kontekstą.

Ko galima pasimokyti iš *Charlie Hebdo* įvykių ir žiniasklaidos reakcijos?

- Didelis solidarumas ir parama žodžio laisvei.
- Kur baigiasi žodžio laisvė ir prasideda neapykantos kalba?
- Kokia mūsų, kaip socialinių tinklų vartotojų, atsakomybė?
- Kokia mūsų, kaip žurnalistų, atsakomybė?
- Kokia mūsų, kaip žodžio laisvės gynėjų, atsakomybė?

JVAIROVĖ IR SKAITMENINĖ ŽINIASKLAIDA

„Revoliucija nebus transliuojama per televiziją!“ – dainavo Gilas Scott-Heronas 1970-aisiais, tačiau...

„Tai bus transliuojama gyvai Twitter žinutėmis!“ – rašė the Guardian 2015-aisiais

Šias citatas paminėjau dėl antrojo pavyzdžio, kuriame nušviečiamas teigiamas socialinių tinklų poveikis viešajai erdvei ir žodžio laisvės statusui. Mano antrasis pavyzdys – paskyra #BlackLivesMatter.



Asociatyvi iliustracija iš judėjimo #BlackLivesMatter (blacklivesmatter.com) oficialios internetinės svetainės.

#BlackLivesMatter kampanija prasidėjo Twitter, kituose socialiniuose tinkluose ir skaitmeninėje erdvėje kaip priemonė vienai bendruomenei – afroamerikiečiams – išreikšti save. Įvykis, paskatinęs šios kampanijos atsiradimą

– jauno juodaodžio Maiklo Brauno nužudymas pernai Fergusono mieste (JAV). Remiantis oficialiais FTB duomenimis, jauni juodaodžiai vyrai 21 kartą labiau rizikuoja būti nušauti nei baltaodžiai jų bendraamžiai. Šiuo atveju afroamerikiečiai nėra matomi populiarioje JAV žiniasklaidoje, todėl dažnai pasikliauna socialiniais tinklais kaip įperkama ir pasiekiamą komunikacijos priemone. Tai – teigiamas poveikis, kurį gali pasiekti socialiniai tinklai kovojant už didesnę laisvę ir įvairovę.

IŠVADOS:

- Socialiniai tinklai gali būti priskiriami prie informacijos šaltinių tik tuomet, kai yra patikimi.
- Populiarioji žiniasklaida turėtų priimti daugiau atsakomybės nušviečiant aplinkybes.
- Populiarioji žiniasklaida turėtų keisti linijinį, vienos krypties bendravimą su savo publika.
- Žiniasklaida garantuoja žodžio laisvę, tačiau tik siejama su atsakomybe, plačiai ir atsižvelgiant į kontekstą.

Nutildyta Azerbaidžano kova dėl laisvės

Arzu Geibulajeva

Prieš keletą savaičių Prezidentas Alijevas pasirodė Azerbaidžano televizijoje tam, kad palinkėtų tautai linksmų švenčių artėjančio pavasario ir Novruzo šventės proga. Jis priminė piliečiams apie valstybės turtus, pasiekimus ir augantį populiarumą pasaulyje. Pasirodo, daugybė užsieniečių pavydi tokio smarkaus augimo. Taigi prezidentas Alijevas kalbėjo ir apie blogąsias užsienio jėgas, siekiančias apjuodinti valstybės portretą artėjančių Europos žaidynių atidarymo proga. „Ši kampanija, – teigė prezidentas, – niekad nesibaigė. Ji įgauna ypač šlykščią formą didelių tarptautinių renginių metu. Tai mes matėme per „Euroviziją“, matome tai ir dabar, artėjant Europos žaidynėms.“ Prezidentas Alijevas priminė valstybės piliečiams, kad tokių kampanijų tikslas – apjuodinti šalies pasiekimus ir mesti abejonės šešėlį.

Vis dėlto sunku pasakyti, apie kokią sėkmę kalba Prezidentas Alijevas. Ar tai išstobulinti korupcijos ir kyšininkavimo įgūdžiai? Galbūt tai sėkmės istorijos apie lengviausiai pažeidžiamus rinkimų įstatymus? O gal Prezidentas Alije-

vas nori paminėti sėkmingus politinių veikėjų, aktyvistų ir žurnalistų suėmimus? Taip pat tai galėtų būti meistriški metodai, pasitelkti nutildant nepriklausomą žiniasklaidą, taip pat ir pažabojant nepriklausomų visuomeninių organizacijų veiklą. Jei Azerbaidžane kas nors ir pasisekė, turint omeny ir Alijevo režimo metais, tai tikrai visi anksčiau minėti atvejai, bet labiausiai – tai sugebėjimas be galo išradingai sugalvoti fiktyvius kaltinimus siekiant kiek galima ilgiau užrakinti kritikus nelaisvėje.

Tai, apie ką Prezidentas Alijevas nemėgsta kalbėti

Viena, apie ką prezidentas niekad nešnekės tiek namuose, tiek užsienyje – tai stabilus žodžio laisvės situacijos blogėjimas Azerbaidžane per pastaruosius kelerius metus. Jis taip pat nekalba savo publikai ir apie tai, kaip Alijevui jaunesniajam atėjus į valdžią pasikeitė susidorojimo su nepriklausomais balsais taktika, taip dar labiau pabloginant žodžio laisvės erdvę ir perdavimą.

Šiandien erdvė žodžio laisvei Azerbaidžane susitraukusi iki kalėjimo kameros dydžio. Dauguma šalies kritikų – tinklaraštininkų, jaunimo aktyvistų, žurnalistų, pilietiškos visuomenės aktyvistų – atsidūrė kalėjime arba laukia teismo. Kai kurie paliko šalį; kai kurie slepiasi, o kiti pritildė savo balsus. Tie, kurie jau atsidūrė už grotų, buvo apkaltinti išdavyste, mokesčių vengimu, turto išseikvojimu ar neteisėtu galios išnaudojimu – tačiau, jei pažvelgsite iš arčiau, visi minėti nusikaltimai yra tie patys, kuriuos Azerbaidžano valdžia vyk-

do kasdien. Tačiau nežinia kodėl tik nekalti, sąžiningi ir geri žmonės kenčia ilgą įkalinimą ar yra ilgai laikomi ikiteisminiame arešte.

Nebestebina, kad šiandien Azerbaidžane yra daugiau politinių kalinių nei Baltarusijoje ir Rusijoje kartu sudėjus. Strategija – nutildyti visus ir išvengti viešumo užsienyje. Taip pat nestebina ir tai, kad dauguma suimtų asmenų turi prieigą prie tarptautinės publikos. O koks gi geresnis susidorojimo būdas nei užrakinti tuos, kurie aktyviai įsitraukė į misiją siekdami atskleisti tamsiąją nacijos pusę – korupciją, kyšius, monopoliją ir panašiai?

Apie kalinius

Nuo 2014-ųjų pradžios buvo sulaikyta apie trisdešimt žmonių. Jie buvo suimti, įkalinti ir apkaltinti padarę siaubingus nusikaltimus. Kai kurie laikraščiai turėjo nutraukti veiklą; kai kurios žiniasklaidos priemonės privalėjo užsida-ryti; tarptautinės ir vietinės nevyriausybines organizacijos baigė veiklą dėl vykdomo susidorojimo ir naujų įstatymų, apribojančių užsienio finansavimą ir komplikuojančių registracijos procedūras ir taip prisidedančių prie jau ir taip ganėtinai graudaus teisių nepaisymo paveiklo.

Iki šiol tam tikra dalis tarptautinių organizacijų, veikusių Azerbaidžane, sustabdė veiklą ir/arba paliko šalį. Tarp to-

kių organizacijų – Nacionalinis demokratijos Institutas, IREX, Atviros visuomenės fondas ir kitos tarptautinės organizacijos – net ir Taikos Korpusas. Be to, šių organizacijų vietiniai partneriai taip pat buvo priversti stabdyti veiklą, kai buvo įšaldytos jų banko sąskaitos ir pradėtas nacionalinį lygį pasiekęs ikiteisminis tyrimas, nukreiptas prieš nevyriausybines organizacijas.

Vienas iš pernai nuteistų asmenų – Jadigaras Sadigovas, opozi- cinės Musavat partijos lyderis; aštuoniolika žmonių 2013 m. buvo suimti per protestą viename iš Azerbaidžano miestelių; Ilgaras Ma- madovas, REAL politinio judėjimo lyderis ir potencialus kandidatas dalyvauti 2013 m. rinkimuose kartu su Prezidentu Alijevu; Anaras Mamadlis ir Baširas Suleimanlis iš nepriklausomos vietinių rinkimų stebėjimo organizacijos (Baširui Suleimanliui neseniai buvo suteik- ta amnestija); Abdulas Abilovas ir Orkhanas Mamadovas – valdžią kritikuojantys tinklaraštininkai ir aktyvistai; ir Parvizas Hašimlis – dar vienas kritikuojantis žurnalistas. Tarp suimtųjų – ir 8 jauni vyrai, visi NIDA jaunimo judėjimo nariai (keturi iš jų buvo paleisti per pas- taruosius kelis mėnesius);

Tarp suimtų iškilių asmenybių – asmens teisių aktyvistas Rasulas Jafarovas; teisių gynėjas Intigamas Alijevas; pilietinės visuomenės aktyvistė Leila Junus ir jos vyras Arifas Junus; tiriančioji žurnalistė Khadija Ismail; dar du žurnalistai Raufas Mirkadirovos ir Seimuras Hezis; du broliai aktyvistai Farakas ir Sirakas Karimovai (Sirakas ne- seniai buvo nuteistas 5 metus kalėti).

Įdomu, kad dauguma suėmimų vyko tuomet, kai Azerbaidžanas vadovavo Europos Tarybos Europos ministrų komitetui.

Visa tai liudija atsargų ir gerai apgalvotą susidorojimą:

- pakeitę įstatymus, valdžios organai užkirto kelią bet kokiai galimybei reikalauti pakeisti teisės aktus;
- užšaldę daugybės nevyriausybinų organizacijų bankų sąskaitas, užkirto kelią tolesnei organizacijų veiklai;
- įkalinusi kritikuojančius žurnalistus, valdžia užtikrino, kad niekas neberašys apie vykdomą susidorojimą ar erdvės trūkumą;
- įkalinusi aktyvistus, valdžia užtikrino, kad nebus skleidžiama informacija ir nebus planuojamos kampanijos, kuriomis būtų bandoma atkreipti dėmesį į šias problemas per šalyje organizuojamus tarptautinius renginius;
- Persekiodama žmogaus teisių gynėjus ir teisininkus, valdžia užtikrino, kad nebeliks nė vieno žmogaus, kuris galėtų pasipriešinti ir apsaugoti teises tų, kurie jau nelaisvėje.

Kas toliau?

Buvo laikas, kai Azerbaidžanas žinojo savo problemas. Kai šalies lyderiai pripažino, kad turi politinių kalinių. Kaip ir 2001 metais, kai Azerbaidžanas tapo Europos Tarybos šalimi nare ir pasižadėjo paleisti visus politinius kalinius. Taip pat buvo pasižadėta uždrausti bet kokių pilietinių aktyvistų per-

sekiojimą remiantis politiškai motyvuotais kaltinimais.

Nuo to laiko daug kas pasikeitė

Azerbaidžano parlamentas nebepripažįsta, kad turi politinių kalinių. Suimtieji vadinami chuliganais ir kaliniai už nusikaltimus, kurių nepadarė. Jie sugebėjo nutildyti bet kokias žodžio laisvės properšas. Įkalinę tuos vyrus ir moteris, valdžios organai iš jų atėmė laisvę. Ir ne tik iš jų. Svarbiausia tai, kad kol Azerbaidžano valdžia toliau suiminės garsiai kalbančius kritikus, sąžiningus savo tautos žmones, jie ir toliau atiminės laisvę iš visos šalies.

Geroji Švedijos patirtis reaguojant į neapykantos kalbą

Anna Skarhed

Man didelė garbė būti pakviestai į šią konferenciją. Nesu tikra, ar galėsiu parodyti tikrai gerą praktiką, nes ši problema – labai sudėtinga. Tačiau manau, kad labai svarbu pasidalyti visa čia esančiųjų patirtimi.

Švedijos teisinė sistema, svarstydamą žodžio laisvės ir neapykantos kalbos problemas, atskiria veiksmus pagal nusižengimus konstitucinio pobūdžio specialiesiems įstatymams ir nusižengimus, už kuriuos atsakoma pagal įprastinius įstatymus.

Mano, kaip teisingumo kanclerės, pareigos – išskirtinai kaip prokuroro bylose, kur svarstomi nusižengimai pagal Spaudos laisvės įstatymą (*Freedom of the Press Act, FPA*) ir Žodžio laisvės įstatymą (*Freedom of Expression Act, FEA*). Tuo tarpu paprastai prokurorai atsakingi už visus kitus nusikaltimus ir nusižengimus.

Konstitucinė sistema

Švedijos konstituciją sudaro keturi pagrindiniai įstatatai. Su

žodžio laisvės interesais susiję reglamentai yra: Konstitucijos įstatymas (*Instrument of Government, IG*) ir jau minėti Spaudos laisvės įstatymas (SLĮ) bei Žodžio laisvės įstatymas (ŽLĮ).

Konstitucijos įstatymas

Konstitucijos įstatyme surašytos teisės, panašios į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir kitas universalias bei regionines žmogaus teisių apsaugos sutartis. Antro skyriaus pirmasis straipsnis deklaruoja pagrindines teises į žodžio laisvę ir informacijos laisvę;

Žodžio laisvė: laisvė skleisti informaciją bei išreikšti mintis, nuomones ir nuostatas žodžiu, vaizdais, raštu ar kitais būdais;

Informacijos laisvė: laisvė įgyti ir gauti informaciją ar kitaip susipažinti su kitų pasakymais;

Pagal to paties straipsnio antrąją dalį, Spaudos ir Žodžio laisvės įstatymų nuostatos bus taikomos spaudos ir atitinkamai žodžio laisvei radijo, televizijos ir panašioms transliacijoms, taip pat filmams, vaizdo įrašams, garso įrašams ir kitiems techniniams įrašams.

Teisė į žodžio laisvę ir informaciją Konstitucijos įstatyme nėra absoliuti. Gali pasitaikyti išimčių, bet tik tada, kai įgyvendinami tam tikri kriterijai. Pavyzdžiui, kiekvienas apribojimas privalo būti taikomas tik tam, kad būtų patenkintas tikslas, priimtinas demokratiškai visuomenei, o apribojimas niekad negali viršyti būtinų priemonių, taikomų teisėtam tikslui pasiekti. Apribojimai įstatyme pasitaiko tokiu atveju, kai, pavyzdžiui, svarstomos profesionalios paslaptys,

arba kriminalinės teisės nuostatose, kur svarstomi šmeižto ar agitacijos prieš nacionalinę ar etninę grupę (neapykantos kalba) atvejai.

Pagal 19 str. negali būti priimtas joks teisės aktas, prieštaraujantis Švedijos įsipareigojimams Europos konvencijai. Tai taip pat taikoma potencialiems konfliktams pagal Europos Sąjungos įstatymus, kur valdžia laikosi pozicijos, jog spaudos ir žodžio laisvė – tai pagrindinės konstitucinės vertybės; sprendimo teisė nebuvo perduota ES, o sutartys, nustatančios ES bendradarbiavimą, gali būti traktuojamos kaip palaikančios Švedijos reikalavimus, jog pagrindiniai principai, įtvirtinti SLĮ ir ŽLĮ yra dalis mūsų nacionalinio identiteto, kurį Sąjunga privalo gerbti (SOU 2012:55, p. 37).

Spaudos laisvės įstatymas ir Žodžio laisvės įstatymas

SLĮ ir ŽLĮ įtvirtinti specifiniai žodžio laisvės žiniasklaidoje reglamentai. Apsaugos sistema yra ypač išsami ir paini palyginti su dauguma konstitucinių reglamentų, kurie dažniausiai būna formuluojami paprastai. Sistema remiasi keliais pagrindiniais principais, siekiančiais suteikti ypač patikimą apsaugą spausdintai medžiagai ir kitoms tam tikroms žiniasklaidos formoms. Šie pagrindiniai principai yra šie:

- **Išskirtinumo principas**

Viešosioms įstaigoms draudžiama kištis į žodžio laisvės pažeidimus, nebent tai tiesiogiai apibrėžta dviejuose

pagrindiniuose įstatymuose. Tačiau kai kuriais atvejais nusikaltimai, padaryti naudojantis saugoma žiniasklaida, yra baudžiami remiantis kitais pagrindais nei žodžio laisvės pažeidimas. Apgaulingos ar klaidinančios žinutės komercinėse reklamose, pavyzdžiui, nėra laikomos žodžio laisvės pažeidimu, o atsakingi už jas baudžiami remiantis komercijos įstatymų gairėmis. Be to, taikytini ir kitokie atleidimai nuo konstitucinės apsaugos, susiję su autorinių teisių pažeidimais ir alkoholio bei tabako reklamos įstatymo pažeidimais. Vaikų pornografijos nusikaltimai svarstomi tik pagal Baudžiamąjį Kodeksą, todėl tokie atvejai yra atleistini nuo konstitucinės apsaugos.

- **Cenzūros draudimas**

Tiek SLĮ, tiek ŽLĮ taikomas aiškus cenzūros draudimas (SLĮ 1 skyrius, 2 str., ŽLĮ 1 skyrius, 3 str.). Vienintelė išimtis taikoma tada, kai tikrinami ir tvirtinami viešam rodymui, skaitmeniniams kino teatrams ar kitokiam viešam rodymui iš duomenų saugyklų skirti filmai ar vaizdo įrašai, taip pat ir kiti techniniai įrašai (ŽLĮ 1 skyrius 3(2) str.). Tačiau filmų suaugusiesiems cenzūra buvo uždrausta 2010 metais.

- **Visa atsakomybė**

Atsakomybė, baudžiamoji ar pažeidžianti civilinę teisę, susijusi su medžiagos turiniu ar transliacijomis, saugomomis pagrindinių įstatymų, gali būti priskiriama tik vienam asmeniui. Atsakomybė pirmiausia suteikiama redaktoriui ar rašytojui. Tai reiškia, kad

laikraščio redaktorius bus tiesiogiai atsakingas už visą laikraščio turinį, o žurnalistai ar šaltiniai negali būti laikomi atsakingais už savo pateiktą informaciją.

- **Šaltinių apsauga**

SLĮ ir ŽLĮ pateikti reglamentai, saugantys naujienų šaltinius ir kitą informaciją. Ši apsauga yra imunitetas nuo baudžiamosios atsakomybės ir teisė į anonimiškumą.

Imunitetas nuo baudžiamosios atsakomybės nustatytas pradiniuose SLĮ (1 skyrius, 1 skirsnis) ir ŽLĮ (1 skyriaus 2 skirsnis) punktuose. Šios nuostatos leidžia vyriausybės pareigūnams publikacijai perduoti saugumo reikalavimuose apibrėžtą medžiagą kompetetingam gavėjui (laikraščiui, naujienų agentūrai etc.). Iš esmės tuomet šaltinis negali būti teisiama už konfidencialumo pareigos pažeidimą. Taikomos tam tikros išimtys (žr. SLĮ 7 skyriaus 3 str. ir ŽLĮ 5 skyriaus 3 str.). Panašus imunitetas taikomas ir asmenims, renkantiems informaciją publikavimui.

Teisė į anonimiškumą taikoma keliais būdais. Su žiniasklaidos kūrybos procesais susiję asmenys, saugomi pagrindinių įstatymų, negali išduoti šaltinių ar autorių vardų, jei šie tam neduoda sutikimo. Šio įstatymo nėsilaikymas baudžiamas pagal atitinkamą įstatymą. Valdžiai, teisėsaugos organams ar kitai viešajai įstaigai draudžiama atsekti autoriaus, publikuotojo ar asmens,

paskleidusio informaciją, tapatybę. Valdžia, jos teisėsaugos organai ar kitos viešosios įstaigos taip pat negali imtis veiksmų prieš bet ką, pasinaudojusį žodžio laisve ar leidusį tokia teise naudotis.

- **Dvigubas kriminalizavimas**

Labai svarbi yra kriminalinės atsakomybės taisyklė, pagal kurią saugomoje žiniasklaidoje atliekami veiksmai kriminaliniais laikomi tik tuomet, jei yra įvardyti SLĮ 7 skyriaus 4 straipsnyje (minimi ŽLĮ). Tokie pažeidimai įvardyti kaip nusikaltimai prieš valstybę (pvz. šnipinėjimas), šmeižtas ir agitacija prieš nacionalinę ar etninę grupę. Tokie pažeidimai taip pat gali būti kriminalizuojami ir pagal normalius įstatymus (dažniausiai Baudžiamąjį Kodeksą). Tai reiškia, kad jei pažeidimas dekriminalizuojamas pagal Baudžiamojo Kodekso nuostatus, jis taip pat atleidžiamas ir nuo atsakomybės pagal pagrindinius įstatymus. Taip pat atvirkščiai – pažeidimas negali būti kriminalizuojamas tik pagal pagrindinius įstatymus.

- **Specialios procedūrinės taisyklės**

Pagrindiniuose įstatymuose skelbiamos specifinės taisyklės, susijusios su baudžiamuoju persekiojimu ir teisiniu procesu pažeidimams pagal SLĮ ir ŽLĮ. Tokio tipo teisiniuose procesuose Teisingumo kancleris yra vienintelis prokuroras, o kaltinamasis turi teisę į prisiekusiųjų teismą (prisiekusiųjų teismai kitais atvejais Švedijos kriminalinės teisės sistemoje nenaudojami).

Kada galima taikyti SLĮ ir ŽLĮ?

Švedijoje SLĮ taikomas jau nuo XVII amžiaus, o ŽLĮ įsigaliojo 1992 metų. Šio įstatymo priežastis – mūsų noras įtraukti, tuo pačiu ir apsaugoti pasisakymus modernesnėje žiniasklaidoje.

SLĮ reglamentuoja laisvę išreikšti save spaudos publikacijoje, tokiose kaip knygos ar žurnalai, o ŽLĮ reglamentuoja žodžio laisvės raišką žiniasklaidoje, įtraukiant radiją, televiziją ir filmus bei, tam tikru mastu, internete.

Dėl to šių pagrindinių įstatymų taikymas apsiriboja specifinėmis turinio publikai sklaidos formomis. Šie *technika* grįsti reglamentai iš dalies remiasi istorine verte, priskiriama spausdintai medžiagai, bet svarbiausia šios tvarkos išlaikymo priežastis yra ta, jog ji leidžia apriboti konstitucinę apsaugą remiantis formatu, o ne sklaidos turiniu.

SLĮ pirmiausia taikoma spausdintai medžiagai (įskaitant ir marškinėlius su užrašais), bet saugo ir publikacijas, skleidžiamas pasitelkus kitas technologijas, jei minimai publikacijai buvo duotas leidimas arba jei publikacijai naudojama tam tikrų šaltinių informacija (SLĮ 1 skyrius, 5 str.).

ŽLĮ taikomas garsiniam radijui, televizijai ir tam tikroms panašioms transliacijoms, skleidžiant medžiagą publikai iš duomenų bazės, filmams, vaizdo įrašams, garso įrašams. ŽLĮ taip pat taikomas televizijos programoms ir tam tikrų garso, vaizdo ir teksto transliacijų, skleidžiamų elektromagnetinėmis bangomis, turiniui. Papildomai pridedami ir techniniai

įrašai, apibrėžiami kaip teksto, vaizdo ar garso įrašai, kuriuos galima skaityti, klausyti ar kitaip suvokti naudojant techninius priedus, pvz. CD ar DVD diskai (žr. ŽLĮ 1 skyrius, 1 skirsnis).

O kaip dėl internetinių svetainių?

ŽLĮ taikomas internetinei svetainei tik tuomet, jei jos turinys susijęs su „įprastu“ laikraščiu ar televizijos stotimi ar panašiai, arba jei asmuo, atsakingas už svetainę, pateikia prašymą ir gauna galiojantį sertifikatą, skelbiantį, jog nėra jokių teisinių kliūčių publikacijai, susijusiai su svarstoma veikla. Išduodant tokį sertifikatą, reikia įsitikinti, jog:

- veikla organizuojama pagal pirmajame paragrafe nustatytą tvarką, o transliacijos sklinda iš Švedijos teritorijos;
- yra paskirtas kvalifikuotas atsakingasis redaktorius, ėmęsis šių pareigų;
- veikla turi pavadinimą, kuris nėra panašus ar lengvai supainiojamas su kitos veiklos, minimos šiame Straipsnyje, pavadinimu.

Šiandien didžioji dalis informacijos, skleidžiamos svetainėse, tinklaraščiuose, *Facebook* paskyroje ar pan. nėra saugoma Konstitucijos. Vis dėlto, kadangi konstituciniai reglamentai suteikia autoriui ar „redaktoriui“ truputį daugiau laisvės veikti, kai kurios organizacijos pateikė prašymus ir gavo specialius leidimus, o tai reiškia, kad svetainės turiniui taikomas ŽLĮ.

Paaikškindama skirtumus, kaip nuspręsti ir vertinti publikacijas, galėčiau pacituoti senovinę SLĮ taisyklę, kuri teigia, jog Teisėjas, taip

pat ir Teisingumo kancleris, privalo „nuolat prisiminti, jog spaudos laisvė – laisvos visuomenės pagrindas; dėmesį kreipti labiau į temas nei į išraiškos formos nelegalumą; į tikslą, o ne į pateikimo svarbą; o abejojant geriau išteisinti nei nuteisti“. Tai – esminis Kanclerių principas, ribojantis mano veiksmus.

O dabar – keli pavyzdžiai

Pagal Baudžiamojo Kodekso skyrių 16.8, asmuo, kuris pareiškimu ar atstovaudamas išreiškia panieką nacionalinei, etninei ar kitokiai asmenų grupei, susijusią su rase, spalva, nacionaline ar etnine kilme, religiniais įsitikinimais ar seksualine orientacija, bus teisiamas už neapykantos kalbą.

Agitacija prieš homoseksualius asmenis, kaip grupę, buvo paskelbta neteisėta pagal pataisą, įsigaliojusią 2003 metų sausio 1 d. Teisėkūros istorija rodo, kad homoseksualūs asmenys visuomenėje yra pažeidžiama grupė ir dažnai – nusikaltimų aukos dėl savo seksualinės orientacijos, o nacionalsocialistai ar kitos rasistinės grupuotės savo propagandoje, supynę rasistinę ir antisemitinę agitaciją, bendrai agituoja prieš homoseksualius asmenis ir homoseksualumą (Prop. 2001/02: 59 p. 32 f.).

2005 metais Aukščiausiasis Teismas svarstė bylą, kurioje pastorius pamoksle, tarp kitų temų, sulygino homoseksualumą su vėžiu. Ši byla nebuvo svarstoma pagal Žodžio laisvės įstatymą, nes pamokslas niekad nebuvo publikuotas.

Teismo sprendimas, remiantis Švedijos baudžiamuoju kodeksu, nurodė, jog pastoriaus teiginiai gali būti svarstomi kaip neapykantos kalba. Tačiau, kadangi Europos žmogaus teisių konvencija yra Švedijos įstatyminės sistemos dalis, jo pareiškimai negalėjo būti teisiami pagal konvencijos 9 ir 10 straipsnius. Teismas padarė išvadą, kad kriminalizacija neturėtų trukdyti nuomonės laisvei ir negali būti grėsmė nuomonės laisvei. Pareiškimai, kuriuos geriausia aptarti ar kritikuoti atvirose ir laisvuose debatuose, neturėtų būti kriminalizuoti. Taigi pastorius buvo išteisintas.

Tarp bylų, kurias teko svarstyti per penkerius mano darbo Teisingumo kanclere metus, man buvo pavesta pradėti teisminius procesus prieš svetaines ar laikraščius, leidžiamus ekstremaliųjų dešiniojo sparno nacių grupuočių. Tai buvo žiniasklaidos priemonės, kupinos kaltinančių teiginių, daugiausia nukreiptų prieš islamą ar judaizmą. Dėl visiškos atsakomybės taisyklės du ar trys asmenys buvo pakartotinai nuteisti už tokias svetaines, jiems pritaikytos porą mėnesių siekiančios įkalinimo bausmės.

Didžiausias iššūkis Švedijai šiandien – internetas. Galimybė išlaikyti anonimiškumą – žodžio laisvės dalis, bet atrodo, kad šiandien tai išnaudojama daugiausia neapykantai reikšti ir grasinimams, kurie gali priversti mūsų politikus riboti žodžio laisvę.

Etninių grupių, imigrantų ir LGBT žmonių reprezentacija Lietuvos interneto dienraščiuose

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Įvadas

Šiame straipsnyje pristatomas populiariausių Lietuvos interneto dienraščių turinio apie etnines grupes, imigrantus ir LGBT žmones, tyrimas. Tyrime pasirinkti stebėti *delfi.lt*; *15 min.lt*; *lytas.lt*; *balsas.lt*; *alfa.lt* ir tam tikros rubrikos jose (Interneto tyrimų bendrovės „Gemius Baltic“ tyrimų duomenys, prieiga internete: http://gemius.lt/lt/archiwum_prasowe/2013-01-09/01; http://gemius.lt/lt/archiwum_prasowe/2014-02-27/01). Straipsniai, tekstai iš *delfi.lt* tyrimui atrinkti iš jo rubrikų DELFI („Lietuvoje“) ir „Nuomonių ringas“ („Politiko akimis“ ir „Lietuvos pjūvis“); iš *lytas.lt* rubrikos – „Lietuvos diena“ („Aktualijos“ ir „Politiko žodis“); iš *15min.lt* rubrikų – „Lietuva“ ir „Politinis požiūris“; iš *balsas.lt* rubrikos – „Lietuvoje“ („Politika“, „Politikų tribūna“ ir „Komentarai ir analizė“); ir iš *alfa.lt* rubrikos „Žinios“ („Lietuva“ ir „Nuomonės“).

Šios rubrikos pasirinktos stebėti, nes jose dedami straips-

niai arba tekstai apie Lietuvos numanomai svarbiausius, aktualiausius įvykius, išsakantys Lietuvos politikų nuomonę tam tikrais klausimais ir įvairių apžvalgininkų (įvairių sričių ekspertų, mokslininkų, kitas profesijas atstovaujančių, taip pat visuomenininkų-komentatorių, etc.) poziciją, jų manymu, aktualiausiais klausimais. Buvo atrinkti tirti straipsniai ir tekstai apie etnines (lenkus, romus, rusus, žydus), imigrantų grupes ir jas atstovaujančius asmenis ir LGBT žmones. Interneto dienraščių stebėseną ir analizuotų tekstų laikotarpis apima pusę metų: 2014 sausio 1 d.–2014 m. birželio 30 d. Iš viso atrinkta tirti ir išanalizuota 570 straipsnių.

Tyrimo buvo išsikelta keletas uždavinių:

1. atskleisti, kokia vyrauja straipsnių, tekstų tematika apie etnines, imigrantų grupes ir jiems priklausančius asmenis bei LGBT žmones;
2. atskleisti, kas rašo, kalba, reiškia nuomonę apie tiriamas grupes ir jas atstovaujančius asmenis (t. y. kas yra diskurso pagrindiniai šaltiniai ir formuotojai);
3. analizuoti straipsnių, tekstų apie tiriamas grupes, jiems priklausančius, priskiriamus asmenis turinį (įvardijamas galimas grėsmės, pasikartojančias retorines frazes ir su jomis siejamas tipines asociacijas);
4. identifikuoti, kiek bendrame informacijos sraute apie tiriamas grupes, asmenis tenka radikaliosios dešinės atstovų pasisakymams.

Tyrimo teorinė prieiga

Tyrinėjant viešąjį diskursą (žiniasklaidos tekstus) apie įvairias etnines, socialines mažumų grupes labai svarbu atkreipti dėmesį į informacines nuorodas ir analizuoti šaltinius, kurie tampa pagrindinėmis nuomonės formavimo priemonėmis. Remiantis prancūzų sociologo P. Bourdieu teiginiais, kalba yra simbolinės galios išraiška, nes verbalinis bendravimas (kalbų mokėjimas ir vartojimas) ne tik suponuoja prielaidas socialinei integracijai, galimybei dalyvauti viešojoje erdvėje, vartoti spaudą, gali būti kaip užimamos pozicijos socialinėje hierarchijoje išraiška tarp skirtingų etninių ir socialinių grupių, bet ir tapti simbolinio kapitalo dalimi (Bourdieu 1991). Pasak mokslininko, simbolinė galia – tai tam tikro diskurso visuma (viešos kalbos, pareiškimai, įvairūs tekstai, kt.), veikiantys žmonių mąstyseną ir įsitikinimus, galintys patvirtinti arba keisti (transformuoti) pasaulio suvokimą (Bourdieu 1991: 170). Kiti mokslininkai mini, kad diskursas ir įvairios verbalinės nepakantumo raiškos formos jame neatsiranda tuščioje vietoje, bet yra paveiktos kintančių etninio, rasistinio konflikto ir etninės, rasistinės ideologijos visuomenėje struktūrų (Doane 2006: 257), Essed (1991) ir van Dijkas (1987) kalba apie ideologijas (ideologinį konstruktą), atspindinčias tam tikros (paprastai dominuojančios) grupės interesus, kaip rasizmo ir įvairių nepakantumo formų verbalines apraiškas. Taigi daugiau galios turintys socialiniai veikėjai turi priemonių ir išteklių pateikti neteisingą, šališką ar orientuotą į save

informaciją apie tam tikrus įvykius ir situacijas. Kitas mokslininkas, Murray'us (2002: 21) kalba apie „sprendimų nepriėmimo“ reiškinį, kai įtakingos grupės užkerta kelią joms nenaudingai problematikai svarstyti ir ilgainiui šios „nutylimos“ problemos gali tapti ilgalaikės ir giliai įsitvirtinti kai kurių žmonių kasdienėje kalboje, nes nėra suvokiamos kaip ideologinės (ideologija čia suprantama kaip tam tikrų visuomenės sluoksnių, grupių politikos, ekonomikos, meno kryptis ar srovei būdingų idėjų arba pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą visuma), bet kaip paties pasaulio sandaros bruožas. Autorius teigia, kad bene galingiausias žinių, reportažų, kalbų ir rašinių (viešojo diskurso) poveikis yra tas, jog nepastebimos, nutylimos ar saugomos nuo kritikos kenksmingos sąlygos yra neaptarinėjamos politikų (Murray 2002: 25).

Pastaraisiais metais pastebimas radikalių dešiniųjų partijų Europoje populiarėjimas ir radikalaus dešiniojo diskurso, transliuojamo per žiniasklaidos priemones plitimas (*Right-wing extremists and their Internet presence 2013; Far-right parties and discourse in Europe 2012*). Manoma, kad žiniasklaida šioms partijoms, kurios nėra sisteminės ir turi nepakankamai finansinių resursų, tampa savotiška platforma visuomenei pristatyti savo požiūrius ir politinę programą (Ellinas 2014: 3). Įvardijama, kad radikalus dešinysis diskursas pasižymi keliais esminiais bruožais: populizmu, anti-elitizmu, autoritarizmu, nacionalizmu ir ksenofobija, nukreipta prieš imigraciją (*Far-right parties and discourse in Europe 2012*: 4). Pažymima, kad euroskepticizmas taip pat plinta radikliosios dešinės diskurse ir gali būti jų sėkmės veiksnys ateityje (*Far-right parties and discourse in Europe 2012*: 4).

Aurimas Zaremba, tyrinėjęs radikaliąją dešinę ideologiją ir ją

atstovaujančias partijas Lietuvoje, straipsnyje daro išvadą, kad nėra aiškių radikalios dešinės politinių partijų, tačiau yra kitų partijų, kurios nevengia naudoti radikaliai dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ir retorikos, pavyzdžiui, Tvar-ka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga, Lietuvos centro partija bei „Jaunoji Lietuva“ ir politikai – P. Gražulis, G. Songaila, K. Uoka, S. Buškevičius (Zaremba 2013: 74). Autorius įvardija ir kriterijus, padedančius atpažinti radikaliosios dešinės ideologiją: nacionalizmas (etnocentrizmas, antikomunizmas, euroskeptiškumas, vidinio homogeniškumo ir išorinio uždarmumo idėjos); stiprios valstybės idėja (t. y. militarizmas, per pritarimą įstatymu ir tvarka paremtos valdžios vizija, autoritarizmas, antipliuralizmas ir vieno vado principas) ir kriterijai, pagal kuriuos išskiriama (t. y. antiimigracinės nuostatos, ksenofobija bei priešiškus tautinėms arba seksualinėms mažumoms) (Zaremba 2013: 61).

Interneto dienraščių straipsnių tyrimo modelis

Aprašomo tyrimo modelis remiasi kokybiniais teksto tyrimo metodais, kritišką diskurso analizę, taip pat iš dalies yra naudojama ir kiekybinė tyrimo metodologija. Kritiškoji diskurso analizė yra taikoma tyrinėjant socialinių problemų ideologines formuluotes, jų komunikacinę reprodukciją, susijusią su socialinių ir politinių sprendimų priėmimo procesais (van Dijk 2000). Remtasi T. van Dijko ir C. Harto darbais, kuriuose kritiškosios diskurso analizės metodu tyrinėjama so-

cialinių grupių reprezentacija viešajame diskurse. T. van Dijkas (1987), analizuodamas spaudą ir žmonių pasakojimus per nestruktūruotus interviu su atsitiktinai pasirinktais informantais, pastebėjo, kad hierarchinėje struktūroje požiūriai organizuojami pagal pranašumo nuostatas, iš kurių sudarė nuostatų į etnines mažumas schemą. Šioje kognityvinių etninių nuostatų organizacinėje schemoje yra nurodomos trejopos grėsmės, siejamos su etninėmis grupėmis – ekonominės, susijusios su interesais ir konkurencija, kultūrinės, susijusios su skirtumais ir adaptacija, ir socialinės, susijusios su tvarka ir deviacija (van Dijk 1987: 60). Išskiriamos ir vyraujančios bei pasikartojančios temos tekstuose (vadinama semantinėmis makrostruktūromis diskurse) (van Dijk 1987: 48). Savo ruožtu, C. Hartas studijoje apie kritinę diskurso analizę ir jos taikymą tiriant imigracijos diskursą išskiria pasikartojančius retorinius šablonus arba frazes (topus) ir tipines asociacijas, siejamas su topais (Hart 2010: 67). Remtasi ir mokslininko Murray'aus (2002) teiginiais, kad tokios politinės problemos, kaip etninė diskriminacija, greta kitų socialinių problemų yra konstruojamos per diskursus, t. y. į diskursą įtraukiamos ne dėl to, kad jos egzistuoja ar daro poveikį valstybei, bet dėl to, kad taptų ideologijų įtvirtinimo priemonėmis, kurios skirsto žmones, jų grupes bei atliekamus poelgius į gerus ir pavojingus arba į nenaudingus arba naudingus. Taip pat remtasi ir Werbnerio teiginiais, kad nacionalinė valstybė nėra neutrali etninių grupių atžvilgiu, nes dominuojanti etninė grupė valstybę naudoja kaip smurto aparatą prieš mažumų, etnines grupes, tad ir šiuolaikinis rasizmas nėra atskiriamas nuo nacionaliniu principu grįstos valstybės (Werbner 2005). Tokiu būdu, greta T. van

Dijko išskirtų ekonominių, kultūrinių ir socialinių nuostatų (grėsmių), siejamų su etninių mažumų grupėmis, išskiriama dar ir ketvirtoji – politinių nuostatų ir grėsmių nacionalinei valstybei ir jos piliečiams, kategorija, siejama su valstybės piliečių (ne)lojalumu.

Siekiant kuo visapusiškiau įgyvendinti iškeltus uždavinius, tyrimas vyko keliais etapais. Pirmiausia atskleista pagrindinė (vyraujanti) tematika, vėliau analizuojama, su kokiomis grėsmėmis tiriamos etninės grupės yra siejamos; toliau tyrime išskirtos pagrindinės retorinės frazės ir tipinės asociacijos arba pateikiama argumentacija, siejama su šiomis frazėmis diskurse apie LGBT žmones. Taip pat analizuoti straipsnių šaltiniai, juos suskirstant į atskiras kategorijas, atitinkančias tam tikras cituojamo šaltinio, asmens užimamas pozicijas visuomenėje, jo atstovaujamą instituciją, organizaciją, bendruomenę, etc. Tiriant straipsnių šaltinius buvo taikoma kiekybinė prieiga skaičiuojant, kokie ir kiek kartų vieni ar kiti šaltiniai buvo paminėti tam tikroje sąlyginai išskirtos tematikos, siejamos su tiriamomis mažumų grupėmis ir joms priklausančiais asmenimis, grupėje.

Tyrimo rezultatai

Tematika apie tirtas grupes ir asmenis interneto žiniasklaidoje

Išskirtoje tematikos apie tautines mažumas (iš viso 23 straipsniai) grupėje vyrauja eitynių vasario 16-osios, kovo

11-osios ir kitomis progomis, organizuojamų Tautinio jaunimo sąjungos (TJS), aptarimas, diskutuojama ir tolerancijos temomis: *eitynės vasario 16-osios, kovo 11-osios ir kitomis progomis (10); tolerancija (4); įvairi (9)*.

Daugiausia straipsnių interneto dienraščiuose tiriamu periodu rasta apie lenkų etninę grupę, lenkus (iš viso 263 straipsniai). Tematika apie lenkų etninę grupę siejama su politinės partijos Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (LLRA) ir jos lyderio V. Tomaševskio reikalavimais kuo greičiau priimti tautinių mažumų įstatymą ir kitus įstatymus, susijusius su lenkų kalbos vartojimu (asmenvardžių ir vietovardžių rašymu) viešajame gyvenime. Kitas tematikos blokas, kuriame gausu straipsnių, aptaria LLRA, jos lyderio, šios partijos narių politinę veiklą ir įvairias akcijas, teismų sprendimų nevykdymą ir sieja juos galimais ryšiais su Rusijos Federacijos valstybinėmis struktūromis. Išskirta tokia sąlyginai pavadinta tematika apie lenkus: tautinių mažumų įstatymas (36); dvišaliai Lietuvos ir Lenkijos santykiai (35); V. Tomaševskio politinė veikla (2014 m. prezidento, Europos parlamento (EP) ir 2015 m. merų rinkimai) (30); asmenvardžių rašyba (27); *bauda dėl gatvės užrašų lenkų kalba (26); V. Tomaševskio galimos sąsajos su Rusijos Federacijos valstybinėmis struktūromis (21); Sausio 13 d. LLRA akcija (16); viešieji užrašai lenkų kalba (9); V. Tomaševskio pasisakymas EP (9); energetikos viceministrės R. Cytackos veiksmai (9); V. Tomaševskio komentarai apie įvykius Ukrainoje (7); viešas mokslininkų ir kultūros veikėjų laiškas, pasisakantis prieš LLRA politinę veiklą (6); V. Tomaševskio turima Lenko korta (4); lygių galimybių užtikrinimas priešmokyklinėse įstaigose (3); „Ar Vilniaus kraštas – Lietuvos Krymas?“ (3); švietimas (3); įvairi (19)*.

Tematikai apie rusų etninę grupę ir rusus (iš viso 107 straipsniai) įtakos turėjo geopolitinis kontekstas (Rusijos veiksmai Kryme ir Rytų Ukrainoje), todėl rašoma apie galimas grėsmes Lietuvai iš Rusijos Federacijos ir pasitelkiamą „minkštąją galią“ tam, kad šalyje būtų mobilizuota rusų etninė mažuma. Trijose gausiose straipsnių teminėse grupėse, susijusiose su istorija (sovietmečio) ir jos traktavimo skirtumais, kalbama apie rusų kultūros dienų šventimą, Antrojo pasaulinio karo baigties minėjimą ir Georgijaus juosteles bei socialiniuose tinkluose paskelbtą peticiją dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Rusijos Federacijos. Kvestionuojamas ir Vilniuje bei Visagine, regione ir mieste, gausiai gyvenančių etninių grupių – lenkų ir rusų lojalumas Lietuvai ir rašoma apie tikimybę, jog Lietuvoje pasikartos Krymo situacija. Išskirta sąlyginė tematika apie rusus: *informaciniai karai ir informacinės technologijos, kaip Rusijos informacinio karo įrankiai* (16); *Rusų kultūros dienos šventimas Vilniuje* (14); *socialiniuose tinkluose pavišinta peticija dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Rusijos* (12); *Georgijaus juostelės ir jų dėvėjimas* (10); *Gegužės 9 d. minėjimas* (8); *„Ar Visaginas – Lietuvos Krymas?“* (5); *Valstybės simbolio (vėliavos) niekinimas* (4); *Rusijos programa tėvynainiams* (3); *Rusijos mokyklų tinklas Baltijos šalyse* (3); *įvairi* (32).

Su žydais susijusi tematika (iš viso 34 straipsniai) pateikiama aptariant antisemitizmą ir Holokaustą: *žydų gelbėtojai* (7); *tarptautinis tyrimas apie antisemitizmą* (6); *įvairi* (21).

Rasta sąlyginai mažai straipsnių apie romus (iš viso 11

straipsnių). Remiantis anksčiau atliktais spaudos diskurso apie romus tyrimais, galima daryti prielaidą, kad taip atsitiko dėl to, kad su romais siejama tematika nėra matoma kaip aktuali ir dažniausiai patenka ne į aktualių Lietuvos įvykių, bet į „nusikaltimų ir nelaimių“ rubrikas, nes su romais siejama tematika labai dažnai kriminalizuojama (plačiau žiūrėti: Beresnevičiūtė 2010; Frėjutė-Rakauskienė 2009, Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006). Šiuo atveju, tematika apie romus taip pat siejama su nusikaltimais, bet kalbama ir apie aktualias romams socialines problemas, aptartas Seime vykusioje konferencijoje, kurioje buvo įvertintos romų integracijos programos. Pagrindinė tematika apie romus: *nusikaltimai* (3); *švietimas* (3); *įvairi* (5).

Straipsniuose apie imigrantus (iš viso 51 straipsnis) daugiausia rašoma apie pabėgėlius, migracijos politiką, diskriminaciją religiniu pagrindu užsieniečių apgyvendinimo įstaigoje tiekiant maitinimą, taip pat apie ES piliečių politinį dalyvavimą, etc.: *ES piliečių Lietuvoje politinis dalyvavimas* (5); *bėgliai iš Sirijos* (8); *Lietuvos imigracijos politika* (6); *diskriminacija dėl religinių įsitikinimų* (8); *užsieniečių Lietuvoje gyvenimo istorijos* (8); *politinio prieglobsčio suteikimas Krymo totoriams ir ukrainiečiams Lietuvoje* (5); *pabėgėliai* (10); *įvairi* (9).

Su LGBT žmonėmis siejamuose straipsniuose (iš viso 81 straipsnis) rašoma homofobijos tema (apie homofobiškas įstatymų pataisas, homofobišką retoriką, nuskambėjusią per 2014 m. Prezidento ir 2014 m. EP rinkimų kampanijas, tarptautinės dienos prieš homofobiją minėjimą) ir kt.: *homofobiškos įstatymų pataisos* (21); *homofobiška*

retorika per 2014 EP ir prezidento rinkimų kampanijas (12); tarptautinės dienos prieš homofobiją minėjimas (7); homoseksualaus asmens mirtis (6); pasakų knyga „Gintarinė širdis“ (5); 2014 m. Eurovizijoje nugalėjusi atlikėja (4); įvairi (28).

Straipsnių šaltiniai apie tirtas grupes ir asmenis

Visose temose apie tiriamas grupes (išskyrus tautines mažumas ir LGBT žmones) vyrauja valstybinių institucijų atstovų, politikų išsakomos pozicijos, argumentai ir retorika. Tematikos apie tautines mažumas šaltiniai daugiausia yra mokslininkai ir kiti įvairūs tautinių mažumų situacijos ekspertai (žydų organizacijų atstovai, įvairių nevyriausybiinių organizacijų, kurios veikia žmogaus teisių srityje, atstovai, visuomenininkai, muzikantai, pasisakantys ir savo veikla skatinantys toleranciją, psichologai, teisininkai ir kt.) ir jų išsakytos nuomonės (1 pav.).

Kita didelė dalis cituojamų spaudoje šaltinių apie tautines mažumas yra valstybinių institucijų, savivaldybių atstovai. Reikia atkreipti dėmesį, kad straipsnių apie tautines mažumas šaltiniais apie įvairiomis progomis LTJS organizuojamas eitynes tampa šios partijos pirmininkas J. Panka.

Visuomenininkų-komentatorių publikuojami straipsniai nurodo į tematikos apie tautines mažumas aktualumą.

Straipsniuose apie lenkus daugiausia cituojami Lietuvos valstybinių institucijų atstovai (pvz. aukščiausias pareigas užimantys Lietuvos valstybės pareigūnai (Prezidentė, minis-

tras pirmininkas, Seimo vadovai, ministrai (teisingumo, kultūros, užsienio reikalų), taip pat įvairių (Nacionalinio saugumo ir gynybos, Užsienio reikalų, Europos reikalų) Seimo komitetų, valstybės saugumo departamento vadovai ir atstovai, institucijų, kuriojančių valstybinės kalbos, lygių galimybių užtikrinimo klausimus, taip pat savivaldybės (Šalčininkų raj.) ir jos skyrių vadovai) (2 pav.). Straipsniuose apie lenkus daugiausia cituojami dešiniąją politinę ideologiją atstovaujantys politikai (Tėvynės sąjungos–Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD)) partijų nariai, kurie sudaro penktadalį visų valstybės institucijų ir politinių partijų atstovų, cituojamų žiniasklaidos straipsniuose apie šią grupę. Straipsniuose apie lenkus beveik lygiavertę (šiek tiek mažesnę) dalį valstybės institucijų atstovų ir politikų pasisakymų sudaro LLRA ir jos lyderio V. Tomaševskio bei kitų partijos narių pasisakymai.

Straipsniuose apie lenkus cituojami ir aukšti Lenkijos valstybės pareigūnai (buvęs Lenkijos prezidentas, Lenkijos premjeras, Lenkijos Seimo vadovai ir pavaduotojai, atstovai, Lenkijos Senato pirmininkas, Lenkijos užsienio reikalų ministras). Iš dalies tokie šaltiniai yra nulemti ir straipsnių tematikos, nes šiuo laikotarpiu buvo minimos Lietuvos ir Lenkijos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutarties dvidešimtosios pasirašymo metinės.

Atsižvelgdami į dažniausiai cituojamus straipsniuose šaltinius, galime teigti, kad su lenkų etnine grupe susijusi tematika ir problematika Lietuvos interneto dienraščiuose išimtinai yra konstruojama „iš viršaus“ įtakingų Lietuvos valstybės pareigūnų bei politikų, taip pat ir lenkus atstovaujančių politikų ir partijos. Vietos gyventojai ir jų nuomonė (dažniausiai straipsniuose kalbama apie lenkų etninę

mažumą, kuri gyvena Šalčininkų raj.), į kuriuos ir orientuota etninių mažumų politika, įstatymai, spaudoje užima visiškai nereikšmingą dalį šaltinių.

Straipsniuose apie lenkų etninę grupę pateikiamos, atspindimos ir mokslininkų bei šios srities tam tikrų ekspertų nuomonės, bet tematiką apie lenkus komentuoja daugiausia politikos mokslų atstovai (politologai), mažiau – istorikai, kalbininkai, sociologai, teisės specialistai.

Šaltiniai, kurie tampa informacijos pagrindu rašant apie rusų grupę ir rusus tiriamuose Lietuvos interneto dienraščiuose, yra valstybės institucijos ir jų atstovai (Valstybės saugumo departamento vadovai ir atstovai, Seimo nariai, vadovaujantys ir atstovaujantys Seimo nacionalinio saugumo ir gynybos komitetams, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Užsienio reikalų ministerijos atstovai, Vilniaus, Klaipėdos ir Visagino merai, Vilniaus savivaldybės, Policijos departamento, Švietimo ministerijos atstovai, Lietuvos radijo ir televizijos komisijos pirmininkas ir nariai, etc.), politikai (3 pav.). Iš politikų daugiausia su rusais susijusios tematikos straipsniuose cituojami A. Anušauskas, A. Paulauskas, M. Adomėnas, V. Landsbergis.

Tuo tarpu rusų bendruomenės atstovų pateikiama informacija atspindėta menkai. Reikia atkreipti dėmesį, kad didžioji dalis rusų bendruomenės cituojamų atstovų – taip pat politikai (rusus atstovaujančios partijos nariai, Vilniaus ir Klaipėdos savivaldybių tarybų nariai), taip pat Lietuvos rusus atstovaujančių organizacijų vadovai, mokyklų Vilniuje ir

Kaune rusų mokyklų kalba direktoriai, Visagino AE darbuotojai, etc. Straipsniuose įsiklausoma, tačiau nedaugelyje, ir į rusų arba rusakalbių nuomones (daugiausia – gyvenančių Visagine).

Taip pat su rusais susijusiuose straipsniuose šaltiniai yra ir mokslininkai (daugiausia politologai, mažiau – sociologai, ekonomistai, istorikai) ir ekspertai (viešųjų ryšių, rinkodaros, komunikacijos, informacinių technologijų, gynybos politikos specialistai). Straipsniuose apie rusų etninę grupę, rusus žurnalistai cituoja ir LTJS pirmininką. Yra ir straipsnių, inicijuotų, parašytų visuomenininkų-komentatorių.

Straipsnių apie žydus šaltiniai daugiausia yra valstybės institucijos (Seimo Žmogaus teisių, Europos, Socialinių reikalų ir Darbo, Biudžeto ir Finansų reikalų komitetų atstovai, vyriausybės atstovai, kancleris, ministras pirmininkas, Seimo nariai, Seimo pirmininkas), taip pat – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro, paminklo-saugos institucijos ir jų atstovai (4 pav.).

Taip pat nemažai diskusijų spaudoje yra inicijuotos ir pačių Lietuvos žydų bendruomenės, tarptautinių žydų organizacijų, straipsniuose cituojami ir žydai, gyvenantys Lietuvoje. Kita vertus, daugiausia cituojami Lietuvos žydų bendruomenių, religinės bendruomenės pirmininkai. Mokslininkai, tyrinėjantys Holokaustą Lietuvoje, taip pat publikuoja straipsnius žiniasklaidoje šia tema.

Kita didesnė dalis informacijos dienraščiuose apie žydus yra įvairios Lietuvos bei užsienio nevyriausybinių organizacijų, dirbančios žmogaus teisių srityje, inicijuojančios tyrimus ir viešinančios jų rezultatus. Tiriamuoju laikotarpiu daugiausia dėmesio spaudoje sulaukė žydų nevyriausybinių organizacija (NVO) „Kovos su šmeižtu lyga“ ir

šios organizacijos atliktas tarptautinis tyrimas apie antisemitizmą, taip pat ir Lietuvos žydų bendruomenės inicijuota diskusija „Antisemitizmas Lietuvoje: situacija ir sprendimai“.

Romų etninės grupės klausimais daugiausia spaudoje pasisako Valstybės institucijų atstovai (teisėsaugos, mokesčių inspekcijos atstovai, miestų merai ir vicemerai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė, kultūros viceministras, vaikų darželio darbuotojos). Taip pat straipsniuose, kurių tematika susijusi su romais, šaltiniais tampa ir patys romai, romų situacijos ekspertai ir visuomenė (kiekviena iš trijų minėtų grupių sudaro apie penktadalį visų cituojamų šaltinių straipsniuose apie romus). Kita vertus, galime teigti, kad tokia situacija susijusi su tuo, kad į tiriamą laikotarpį patekę straipsniai (6 iš 11) publikuoti aktualijų rubrikose, rašomi apie arba yra inicijuoti 2014 m. balandžio 8 d. Seime įvykusios konferencijos romų klausimais.

Su imigrantais susijusių straipsnių ir tematikos šaltiniais daugiausia yra valstybės institucijos, bet atsižvelgiama ir į pačių užsieniečių nuomonę, nes didelę dalį šaltinių straipsniuose sudaro Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai (somalietis, baltarusė, libanietis, etiopė, etc.), taip pat Užsieniečių registracijos centre (URC) gyvenantys užsieniečiai iš įvairių šalių (Nepalo, Gvinėjos), nelegaliai sieną kirtę Gruzijos, Indijos ir Vietnamo piliečiai, politinio prieglobsčio prašytojai iš Ukrainos, Afganistano, pabėgėliai iš Sirijos, turintys ypatingą „svečio“ statusą (5 pav.).

Kiti spaudoje su imigracija susijusiuose straipsniuose šal-

tiniai yra įvairios tarptautinės organizacijos, susijusios su žmogaus teisėmis, migracija (JT Žmogaus teisių komitetas, Europos Žmogaus teisių teismas, Raudonojo kryžiaus pabėgėlių reikalų skyrius, JT Pabėgėlių agentūra Lietuvoje, JT Vyriausiasis pabėgėlių komisariatas, Europos pabėgėlių fondas), taip pat ekspertai, kurie straipsnių apie imigrantus atveju yra teisininkai, išmanantys ES teisę, psichologai, bendravę su pabėgėliais, antropologas. Cituojami ir NVO atstovai (NVO informacijos ir paramos centras, kultūros centras „In Actio“) bei kiti šaltiniai.

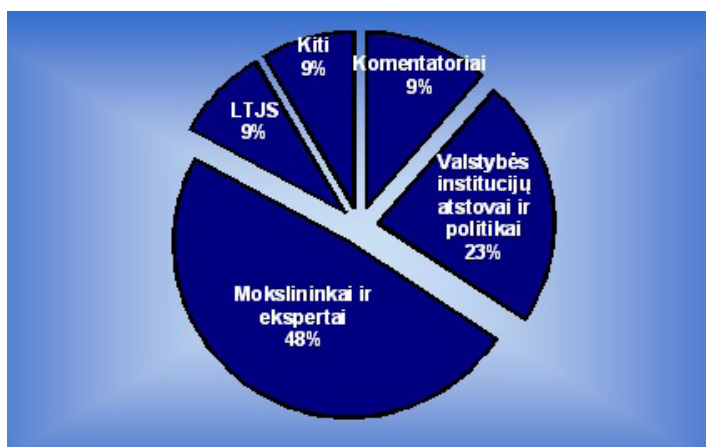
Kalbant apie cituojamus valstybės institucijų atstovus – dažniausiai cituojami užsienio reikalų ministras, Vidaus reikalų ministerija ir jos pareigūnai, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, URC ir jo atstovai, Migracijos departamento pareigūnai, Seimo kontrolieriai, Seimo nariai, Darbo inspekcijos atstovai.

Daugiausia su LGBT žmonėmis ir su jais siejama tematika interneto dienraščiuose rašo, komentuoja LGBT organizacijos (LGL) atstovai, LGBT bendruomenės atstovai (6 pav.). Visuomenininkai-komentatoriai, publikuojantys straipsnius tirtuose interneto dienraščiuose, neretai patys priklauso LGBT bendruomenei. Tematikoje apie LGBT žmones labai aktyvūs visuomenininkai-komentatoriai, kurie neretai išsako skirtingą poziciją, nebeatkartoja oficialiosios, politinės retorikos.

Taip pat, be LGBT žmonių nuomonės, pateikiamos ir įvairių sričių mokslininkų, nevyriausybinių organizacijų, jų atstovų nuomonės, tyrimų duomenys. Kita vertus, didelė dalis informacijos šaltinių yra susijusi su politikais, jų inicijuojamais įstatymais ir viešais komentarais. Dažniausiai cituojamas politikas P. Gražulis. Valstybės institucijos,

kaip šaltiniai, pateikiami straipsniuose LGBT tema rečiau. Tai dažniausiai Žurnalistų etikos inspektoriaus, Lygių galimybių kontrolieriaus, Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos. Kalbant apie mokslininkus, dažniausiai cituojami psichiatrai bei psichologai, mažiau – sociologai, teisininkai, vaikų literatūros kritikai. Žinoma, mokslininkų sritis taip pat priklauso nuo minėtos tematikos, susijusios su LGBT žmonėmis, publikuojamos viešai. Minimos ir užsienio šalių ambasados (Jungtinių Amerikos Valstijų, Prancūzijos), taip pat užsienio šalių politikai. Kaip visuomenės atstovai daugiausia minimi Lietuvos tėvų forumo nariai, o NVO – susijusios su socialinėmis inovacijomis, edukacija, tolerancija, šeima.

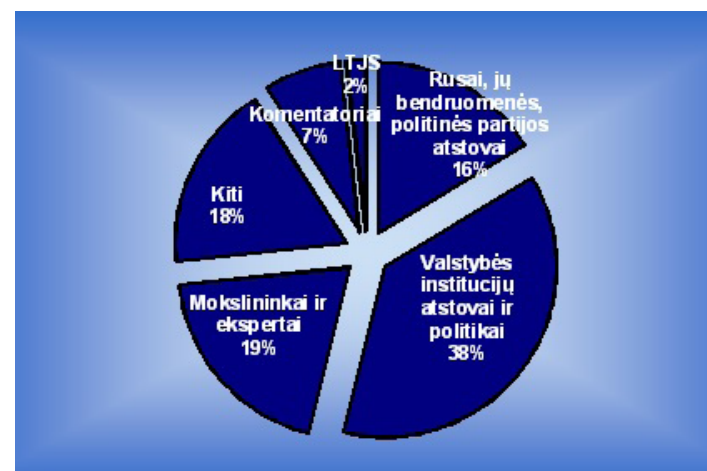
1 paveikslas. Šaltiniai apie tautines mažumas tiriamuose interneto dienraščiuose



2 paveikslas. Šaltiniai apie lenkų etninę grupę ir lenkus tiriamuose interneto dienraščiuose



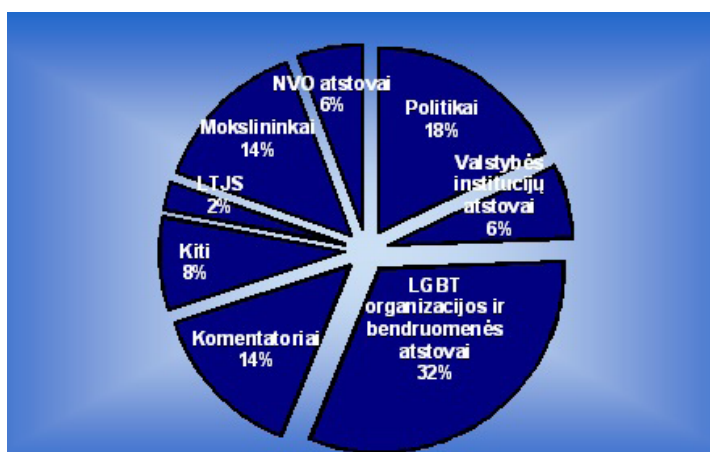
3 paveikslas. Šaltiniai apie rusų etninę grupę ir rusus tiriamuose interneto dienraščiuose



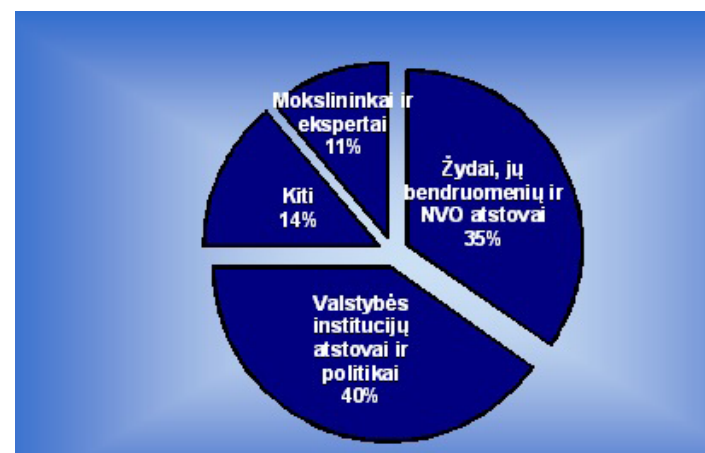
4 paveikslas. Šaltiniai apie žydų etninę grupę ir žydus tiriamuose interneto dienraščiuose



5 paveikslas. Šaltiniai apie imigrantus tiriamuose interneto dienraščiuose



6 paveikslas. Šaltiniai apie LGBT žmones tiriamuose interneto dienraščiuose



Tiriamų grupių atžvilgiu reiškiamos nuostatos tirtuose interneto dienraščiuose

Tematika apie rusus ir lenkus politizuojama, peržengia Lietuvos ribas ir perauga į Lietuvos–Rusijos ir Lietuvos–Lenkijos tarpvalstybinių santykių aptarimą. Kultūrinės ir politinės grėsmės daugiausia yra siejamos su rusų ir lenkų etninėmis grupėmis. Kultūrinės grėsmės dažniausiai siejamos su rusų ir lenkų tariamos adaptacijos sunkumais, daugiausia kalbiniu pagrindu, o politinės – dėl rusų ir lenkų tariamo politinio ir pilietinio nelojalumo. Rusų pilietinis ir politinis nelojalumas neretai komentuojamas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui ir valstybės teritoriniam vientisumui. Reikia pabrėžti, kad dažniausiai grėsmė yra siejama su Rusijos Federacija, bet gyvenantys Lietuvoje

rusai pradedami suvokti kaip „vidinė“ grėsmė, galinti tapti pretekstu Rusijos invazijai ir kariniams veiksams.

Kultūrinės ir socialinės grėsmės siejamos su romų etnine grupe dėl pabrėžiamo jų grupės nusikalstamumo ir nesugebėjimo adaptuotis.

Rašant apie LGBT žmones, daugiausia interneto dienraščiuose diskutuojama apie gėjus, mažiau arba beveik nedisputuojama apie translyčius, biseksualus. Apie translyčius asmenis diskusijų padažnėjo po 2014 m. Eurovizijos konkurso. Politikų pasisakymai apie LGBT sudaro tik penktadalį (be LGBT atstovaujančių organizacijų, bendruomenės atstovų, visuomenininkų-komentatorių, mokslininkų, valstybinių institucijų atstovų) cituojamų šaltinių, bet jų nuomonės labiausiai homofobiškos, atvirai niekinančios homoseksualius asmenis. Tekstuose apie LGBT ir homoseksualumą aptinkamos tokios pasikartojančios retorinės frazės apie homoseksualumą kaip deviaciją, nukrypimą nuo visuomenės normų, privataus gyvenimo sferą, išskirtinių teisių reikalavimą ir homoseksualumo propagavimą. Šioje tematikoje tam tikrų politikų (labiausiai P. Gražulio taip pat LTJS lyderio J. Pankos) reiškiamas nepakantus požiūris, užgauliojanti, niekinanti retorika homoseksualių asmenų atžvilgiu. LGBT bendruomenės atstovų, kai kurių politikų, mokslininkų, NVO organizacijų retorika ir diskursas apie LGBT nėra stigmatizuojantis, bet akcentuojantis pažeidžiamas šios grupės ir jai priklausančių asmenų teises.

LTJS ir jos lyderis J. Panka aktyviausiai pasisako temomis,

siejamomis su tautinėmis mažumomis, lenkais, rusais, taip pat LGBT žmonėmis, bet šie pasisakymai neužima „reikšmingo“ kiekio visų cituojamų šaltinių. LTJS ir jos lyderio diskursui būdingas etnocentrizmas, euroskeptiškumas, ksenofobija bei priešiškus tautinėms arba seksualinėms mažumoms ir tokiu būdu turi radikaliosios dešinės ideologijos bruožų.

Apibendrinimai

Tirtas interneto dienraščių diskursas, tampantis vienu svarbiausių šaltinių tarptautiniams, LGBT žmonių klausimais sąlyginai etniškai ir rasiškai homogeniškoje Lietuvos visuomenėje, į pirmą planą iškeliantis vienas, o nustumiantis kitas aktualias, svarbias temas ir problemas (pvz. vaikų švietimo (romų), integracijos į darbo rinką, diskriminacijos, etc.), taip pat daugiausia atstovaujantis dominuojančioms grupėms ir tokiu būdu konstruojantis šių grupių vaizdinį „iš viršaus“, sudaro prielaidas neigiamoms visuomenės nuostatoms apie šias grupes formuotis. Lietuvos interneto dienraščiuose rusų, lenkų, kaip tariamai politiškai ir kultūriškai grėsmingos etninės bendruomenės, įvaizdis konstruojamas remiantis vien tik oficialiąją poziciją atstovaujančių valstybės pareigūnų ir politikų nuomonėmis, nepateikiant pačių lenkų, rusų, gyvenančių Lietuvoje (pvz. rusų, turinčių sėkmingos integracijos į Lietuvos visuomenę patirtį; rusų, neturinčių prorusiškų pažiūrų) nuomonių; arba pabrėžiant asmens etninę kilmę, bet ne pilietybę).

Rekomendacijos

Visuomenės informacijos priemonėse norėtųsi matyti įvairiapusiškesnę diskusiją, siejamą su tiriamomis grupėmis, ją konstruojant ne tik „iš viršaus“, bet ir „iš apačios“, todėl interneto dienraščių redaktoriams, žurnalistams, rašantiems etninė, tarptautinių santykių, migracijos, LGBT žmonių temomis, rekomenduotina:

- kritiškiau vertinti cituojamus šaltinius, atsižvelgti į tai, kokią poziciją visuomenėje ir straipsnyje aprašomos grupės, asmens atžvilgiu jis užima (t. y. ar išsako tam tikros institucijos, politinės partijos, aprašomos grupės bendruomenės, organizacijos, ekspertinę ar asmeninę nuomonę);
- kritiškiau vertinti Valstybės institucijų, politikų išsakytas pozicijas;
- stengtis išlaikyti įvairių argumentų, pozicijų balansą, pateikiant ir „už“, ir „prieš“ nuomonių spektrą.
- pateikti pačios aprašomos grupės, ją atstovaujančios bendruomenės, visuomeninės organizacijos, jos atstovų, matančių problemą „iš vidaus“, nuomonę, argumentus;
- atsisakyti spaudoje etninės, migracijos, LGBT žmo-

nių tematikos aprašymui būdingų pasikartojančių retorinių frazių (topų), sietinų su tipiškomis ydingomis plačiai vartojamomis asociacijomis;

- mažiau kriminalizuoti romų grupę, siejant ją su deviacija, nusikaltimais, pateikti ir pozityvių pavyzdžių;
- nebekonstruoti žinių, susijusių su etninėmis, religinėmis, migrantų, LGBT grupėmis sensacingumo ir grėsmės principu (ypač straipsnių antraštėse ir paantraštėse);
- nebevaizduoti etninių ir kt. socialinių mažumų grupių kaip atskirų visuomenės segmentų, ieškoti bendrų temų, kurios jungia, o ne skiria;
- ir toliau suteikti galimybę išsakyti visuomenininkų-komentatorių, piliečių nuomonę, kurios tampa svarbia atsvara oficialiajai valstybės pozicijai, politikos formuotojų nuomonėms;
- labai svarbu kalbinti, cituoti ir mokslininkus, kt. ekspertus, atliekančius tyrimus rašoma tematika, pateikti jų argumentus „dekonstruojant“ tam tikrą problemą, išreiškiant nešališką instituciniu ir politinės ideologijos požiūriu poziciją;
- ignoruoti įžeidžiančius, žeminančius (ypač tam tikrų politikų) pasisakymus apie LGBT žmones, pažodžiui jų necituoti, juos perfrazuoti;

- tikslingai neieškoti sensacijų apie tiriamas grupes (pvz. viešinant įvairius neigiamus jų socialiniuose tinkluose paskelbtus komentarus, nuotraukas, galimas provokacijas, etc.), turint omenyje, kokias pasekmes (neigiamas nuostatas, etc.) tai gali sukelti visuomenėje šių grupių atžvilgiu.

Literatūros sąrašas:

Beresnevičiūtė, V., Frėjutė-Rakauskienė, M. 2006. „Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė“, *Etniškojo studijos. Etninis nepakantumas* 2006/1: 19–43.

Beresnevičiūtė, V. 2010. „Prievartos retorika prieš visuomenės nebyliusius“, *Etniškojo studijos* 2010/1-2: 86–103, Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas.

Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Doane, A. 2006. „What is Racism? Racial Discourse and Racial Politics“, *Critical Sociology*, Vol. 32, Issue 2–3: 255–274.

Ellinas, Antonis A. 2014. *The media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*. Cambridge University Press.

Essed, P. 1991. *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. Newbury park, London, New Delhi: Sage Publications.

Far-right parties and discourse in Europe: A challenge for

our times. European network against racism. March 2012.

Frėjutė-Rakauskienė, M. 2009. *Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje*. Etniškojo studijos 2009/1, Socialinių tyrimų institutas, Etninių tyrimų centras, Vilnius: Eugrimas, p. 205.

Hart, C. 2010. *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science. New perspectives on Immigration Discourse*. Palgrave Macmillan, p. 67.

Murray, E. 2002. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas.

Right-wing Extremists and their Internet Presence. Bundesamt für Verfassungsschutz. August 2013.

van Dijk, T. A. 1987. *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury Park, CA: Sage.

van Dijk, T. A. 2000. *Ideology. A multidisciplinary approach*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Werbner, P. 2005. „Islamophobia. Incitement to religious hatred – legislating for a new fear?“, *Anthropology today*, Vol. 21. No.1: 5–9.

Zaremba, A. 2013. „Ar egzistuoja radikali dešinė Lietuvoje“, *Politologija*, 2013/3 (71), p. 46–77.

„Atsikovoiant internetą“. Norvegijos atsakas į neapykantos kalbą

Johnas Faersethas

„Kanalizacijos balsas“

Didžioji pastarųjų metų debatų apie neapykantos kalbą Norvegijoje dalis susijusi su komentarais prie didžiosios dalies internetinių svetainių publikuojamų straipsnių. Nors šios skiltys gali būti naudojamos būtent tam straipsniui aptarti, jos gali išsigimti į tai, ką Gardas Steiro, *Bergens Tidende* laikraščio redaktorius, apibūdina kaip „kanalizacijos balsus“ (*Kloakkens røst*) redaktoriaus žodyje, išleistame 2013-ųjų birželį¹.

Toks debatų tipas charakterizuojamas pagal išskirtinį dėmesį imigracijai ar islamui, dažniausiai būna pateikiamas antidžihado forma, kai musulmonų imigrantai matomi kaip demografinė, kultūrinė ar politinė grėsmė Norvegijos ar Europos visuomenei, ir, jei nebus sustabdyti, pavers Norvegiją ir Europą į islamo kalifatą. Na o politikai – ypač Darbo partija, valstybei vadovavusi pusę pokario eros laikotarpio, – gali būti apibūdinami kaip išdavikai, sąmokslu išduodantys savo valstybę. Iš tiesų toks mąstymas tam tikrais atvejais buvo toks akivaizdus, kad netgi buvo teigiama, jog antiislamistinės grupuotės pamainomis užtikrina, kad atitinka-

muose debatuose dominuotų jų požiūris.² Nors kai kurie komentarai vartojamoje retorikoje yra daugiau ar mažiau logiški, galima pamatyti ir pasiūlymą musulmonėms moterims išplėsti kiaušides gimus pirmajam vaikui, ar kad Darbo partijos lyderis Jonas Gahrre Støre’as turėtų būti nušautas kaip išdavikas. Rezultatas dažniausiai buvo toks – komentarų paskyros virsdavo internetinių trolių valdomis, kuriose kiti per ilgai neužsibūna.

Kita retorika laikraščių komentarų skiltyse pasižymi kartais ypač baisiais asmenų užsipuolimais, ypač – moterų visuomenės veikėjų, rodanti akivaizdžią neapykantą (mizoginiją), daugiausia reiškiamą vyriškos lyties publikos.

Debatai apie laikraščių komentarų skiltis pasiekė apogėjų po 2011 metų liepos 22-osios užpuolimų Osle ir Utiojos saloje, kai netrukus po atakos paaiškėjo, kad ideologija, motyvavusi žudiką, buvo neįtikėtina panaši į daugybės anoniminių komentatorių. Diskusijoje daugybė balsų ginčijosi, kad geriau būtų leisti šiam požiūriui reikštis viešai, kaip alegoriją jie pasitelkdavo folkloro motyvus apie trolius, virstančius akmenimis ir sprogsančius saulės šviesoje. Kiti ginčijosi, kad tai netinkamas sprendimas, nes leidus laisvai skleisti nuomones, bus duotas pagrindas ekstremizmui.

Panašūs debatai dar visai neseniai tęsėsi daugiau nei vienoje Facebook paskyroje, o kai kurios iš jų, tokios kaip *Ordet er fritt – ordet er ditt* ir *Brodins Snakkeboble*, galėjo pasigirti tūkstančiais sekėjų. Šios paskyros vadovavosi *laissez-faire* politika, kur daugiau ar

¹Kloakkens røst.

²Kristian A. Bjørkelo: Troll og stridsmenn på nett. Humanist 1, 2013.

mažiau visomis temomis galėjo būti diskutuojama visiškai laisvai, dėl ko tokios paskyros pritraukė žmonių su stipriomis nuomonėmis – nuo atvirai save deklaruojančių nacių ir Holokausto neigėjų, konspiracijų teoretikų ir islamofobų iki islamistų. Nors tokia įvairovė ir pavertė šias paskyras ypač patrauklia terpe pramoginiams-sociologiniams tyrimams, jos taip pat padėjo ekstremaliems balsams iš daugybės sričių susivienyti ir formuoti kartais visai netikėtas temines partnerystes.

Kai kurios iš šių partnerysčių buvo nukreiptos prieš alternatyvios medicinos oponentus ar kritikus, vieną iš (turbūt) unikalių bruožų, būdingų vertiems paminėti Norvegijos internetiniams debatams. Kampanija *Ingen liker å bli lurt* („Niekam nepatinka būti apgaudinėjamam“) buvo pradėta 2011-ųjų pradžioje. Kampanija, finansuojama Norvegijos humanistų asociacijos (*Human-etisk forbund*) ir Skeptiškos visuomenės, buvo nukreipta prieš augančią nerimtį, ko gero, visiškai nenaudingų ir kartais pavojingų alternatyvių gydymo metodų ir juos praktikuojančiųjų rinką. Kampanija taip pat buvo nukreipta prieš augantį konspiracijų kultūros vaidmenį Naujojo amžiaus (*New Age*) visuomenės dalyse. Nors kampanija buvo sėkminga keičiant viešąją nuomonę šalyje, kur visuomenės veikėjai, tokie kaip Karaliaus dukra, mokė ištisas klases, kaip bendrauti su angelais, o sveikatos ministras viešai rėmė populiarių liaudies gydytojų viename iš didžiausių laikraščių, tačiau kampaniją pikta sutiko tie, kurie atsakė bandymais apšmeižti Norvegijos humanistų

asociaciją ir iškilias šios kampanijos asmenybes. Kadangi dalis šių asmenų buvo aktyvūs antirasistai, tai sukūrė kelias labai keistas partnerystes tarp Naujojo amžiaus atstovų ir antidžihadistinių bendruomenių. Vienas iš ypač šlykščių metodų atsikirsti buvo oponentų kaltinimai pedofilijos skatinimu.³

Specializuotos internetinės svetainės

Dar viena neapykantos kalbos arena – specializuotos internetinės svetainės, kuriose susitelkė įvairios grupuotės: nuo rasistinių organizacijų iki konspiracinių teorijų. Toliau apžvelgsiu kai kurias svetaines, pasitelkdamas Jowetto ir O'Donnell baltųjų ir juodųjų propagandos modelį. Nors abu bando paveikti viešąją nuomonę, juodieji tai bando padaryti sleisdami atvirą neapykantą, o baltųjų propaganda naudojasi daugiau ar mažiau selektyviais faktais, kad įsiskverbtų ir paveiktų mases.⁴

Tarp pirmosios grupės pavyzdžių – antiislamistinių organizacijų, tokių kaip Stop Norvegijos islamizacijai (SNI), neonacių, *Vigrid* svetainės ar atvirai antisemitinės svetainės, tokios kaip *vitnet.no*, apimančios Holokausto neigimą ir kalbas apie piktavališką žydų galią visose srityse. Nors didžioji dalis pateikiamos informacijos yra nemaloni, jie neturi didelės įtakos realiame pasaulyje, kur SNI savo demonstracijoms pavyko mobilizuoti vos 10–20 žmonių.

Taip pat egzistuoja ir kelios konspiracinio pobūdžio svetainės, iš

³John Færseth: Med Human-Etisk Forbund som skyteskive. <http://arkiv.humanist.no/skyteskive.html>

⁴Adam C. Klein: A Space for Hate. The White Power Movement's Adaptation into Cyberspace, p. 56–57.

kurių žymiausia – *Nyhetsspeilet*. *Nyhetsspeilet* („Naujienu veidrodis“), kuri apjungia dažnai antisemitinių bruožų turinčias konspiracines teorijas su Naujojo amžiaus medžiaga ir gali būti apibūdinama, pagal Ward ir Voasą (2011), kaip konspiratualistinė. Iš tikrųjų dalis šio tinklapio lankytojų kilę iš Naujojo amžiaus ar alternatyviojo gyvenimo būdo šalininkų ir dažnai atpažįstami pagal skepticizmą vakcinoms ir „didiesiems farmacininkams“.

Geriausias baltosios propagandos Norvegiškoje internetinėje erdvėje pavyzdys šiuo metu, ko gero, yra *Frie Ord* („Laisvieji žodžiai“), redaguojama Torgrimo Bredeseno, turinčio ryšių su neonacių organizacija *Vigrid*. *Frie Ord* turi nemažai bendrų bruožų su ankstesne internetine svetaine *Fyret* („Švyturys“). Ji pristatoma kaip naujienu svetainė, tačiau dauguma jos naujienu yra apie nusikaltimus – ypač seksualinius – įvykdytus (musulmonų) imigrantų. Joje išreikštas siekis – kalbėti „atvirai ir sąžiningai“ ir skelbti istorijas, kurių nemini kiti laikraščiai. Nepaskelbtas šios svetainės tikslas – pakreipti viešąją diskusiją ir sukurti „moralinę paniką“, susijusią su imigracija, ypač musulmonų, vaizduojant juos kaip prievartautojus ir nusikaltėlius. *Frie Ord* rodo turinti prieigą prie teismo įrašų, tad daugybė žmonių patikėjo, kad tarp anoniminių šios svetainės šaltinių – bent vienas žurnalistas ir policijos pareigūnas. *Frie Ord* ir *Fyret* kartais pasiseka sukelti debatus, jų istorijomis socialiniuose tinkluose dalijasi nuosaikieji imigracijos ir islamo skeptikai bei politiniai konservatoriai, taip, skirtingai nuo atsto-

vaujančiųjų juodajai propagandai, sukeldami potencialiai pavojingą situaciją.

Dar viena minėtina svetainė, nors ir minimaliai veikianti visuomenę – *Kulturverk*. *Kulturverk* apjungia straipsnius apie tradicinę kultūrą ir folklorą, ekologiją ir tradicinį „lėtą“ maistą su medžiaga apie „naujosios teisybės“ mąstytojus, tokius kaip Aleksanderis Duginas ir Alainas De Benoistas. Šiai svetainei vadovauja identiteto teoristai, o jos formatas – metapolitika su keičiamais „leidžiamais“ pranešimų parametrais, polinkiu į ultranacionalizmą ir organišką požiūrį į kultūras.⁵

Atsakomosios strategijos

Per praėjusius ketverius metus buvo išbandytos įvairios atsakomosios strategijos. Viena iš jų – griežtesnis komentarų skilčių moderavimas, tiek pasitelkiant daugiau tinklalapių diskusijas stebinčių žmonių, tiek sistemas, teikiančias ataskaitas apie įžeidžius komentarus ir uždarančias komentarų skiltis nakčiai. Dar vienas metodas, naudojamas dienraščio *Vårt Land* – tai reikalavimas kiekvienam vartotojui registruotis pilnu vardu ir turėti lengvai atpažįstamą profilio nuotrauką.

Per praėjusius metus buvo iškeltos kelios bylos prieš internetinius trolius, ypač tuos, kurie kaip ginklais švaistėsi kaltinimais dėl pedofilijos.

⁵ Kristian A. Bjørkelo: Identitærane kjem! <http://www.skribler.no/2014/11/identitærane-kjem/>

Dar vienas svarbus vaidmuo teko „šuns sargo žiniasklaidai“, stebinčiai ir kaupiančiai duomenis apie asmenis, organizacijas ir tendencijas ekstremistinėje aplinkoje. Vienas iš sėkmingų pavyzdžių – *Vepsen* (Vapsva), įkurta buvusio *Monitor* žurnalisto Toro Bacho, turinti daug panašumų su Švedijos internetine svetaine EXPO; jos tikslas – stebėti rasistinių ir antidemokratiškų organizacijų ir asmenų veiklą. *Antirasistisk Senter* čia paskelbė ir vertingas ataskaitas, o žurnalas *Humanist* publikavo daugybę straipsnių, nušviečiančių konspiracinių teorijų egzistavimą. Be nepageidaujamų tendencijų visuomenėje stebėjimo, ši veikla labai naudinga veikiant prieš tokias svetaines kaip *Frie Ord*, *Kulturverk* ir kitokią baltąją propagandą. Šių svetainių tikslą iliustruoja Danielio Hallino trijų nuoseklių viešųjų debatų modelis, kurį sudaro pritarimo sfera, teisėto nukrypimo sfera ir deviacijos sfera. Pagrindinis ilgalaikis šio modelio tikslas – perkelti temas, laikytinas „už teisėto elgesio ribų“, į teisėto nukrypimo ir galiausiai – į pritarimo sferą.⁶ Tokiai veiklai reikia tam tikro pasitikėjimo pagrindo, kur šios svetainės matomos kaip patikimi šaltiniai, nesusiję su ekstremistais; šis pasitikėjimas bus prarastas, jei atsakingi asmenys bus demaskuoti kaip rasistai ar neonaciai. Toks pasitikėjimo praradimas ištiko *Fyret*; šiuo metu lygiai taip pat naikinimas *Frie Ord*, kaip šaltinio, patikimumas.

Galviausiai dėmesys taip pat turėtų būti skiriamas *Motoffensiv mot ekstreme meninger på nett* (Atsakomasis puolimas prieš ekstremistus internete) kampanijai. Tai kampa-

nija, kurioje savanoriai interneto aktyvistai yra apmokomi atpažinti ir ginčytis su neapykantos kalbos propaguotojais. Šis atsakomasis puolimas yra remiamas Humanistų asociacijos ir Oslo savivadybės ir prasidėjo 2011 liepos 22 d., nes tuomet buvo galima nesunkiai rasti daugybę žudikui prijauniančių nuomonių. Kampanijos idėja – padėti žmonėms, norintiems prisijungti prie debatų prieš priešiška nusiteikusius asmenis laikraščių komentaru skiltyse ir socialinėse platformose, juos apmokant, pasidalinus žiniomis ir bendra tarpusavio pagalba. Buvo parengtas seminarų ciklas, kurio metu aptartos įvairios temos, tokios kaip ekstremizmo apibrėžimai, kaip atpažinti rasizmą ir islamofobiją, kokių šaltinių vengti, apie kuriuos perspėti ir kokius argumentus naudoti diskusijose. Taip pat įsteigtos privačios *Facebook* grupės, kuriose keičiamasi informacija ir skatinamas tarpusavio palaikymas. Yra ir platforma pykčiui išlieti – kartais tai neatsiejama proceso dalis. Nors tai ir nėra pagrindinis kampanijos tikslas, galima manyti, jog išgyventi minėtuosius teisinius procesus be atsakomojo puolimo prieš ekstremistus internete paramos tinklo būtų buvę daug sunkiau.

Norvegijos interneto miškuose troliai nebeslankioja laisvi.

Kintančios žodžio laisvės ribos šiandieninėje žiniasklaidoje

Kovo 26 d. Teisingumo ministerijoje vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Nuomonės raiška Lietuvos internetinėje erdvėje: žmogaus teisės, etika, teisminė praktika“ vyko diskusija, kurioje dalyvavo LR Konstitucinio Teismo teisėjas prof. dr. Gediminas Mesonis, advokatas dr. Algimantas Šindeikis, žurnalistės Danica Ilic bei Arzu Geibulajeva.

Deividas Velkas, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos patarėjas teisės klausimais, domėjosi, kaip diskusijos dalyviai vertina iniciatyvą dekriminalizuoti įžeidimą ir šmeižtą; kaip vertina aplinkybę, kad iki šiol nėra baudžiamosios atsakomybės už dezinformacijos skleidimą.

LR Konstitucinio Teismo teisėjas prof. dr. Gediminas Mesonis teigė, kad šiuo atveju tik kaip privatus pranešėjas gali pasakyti, jog sunkiai įsivaizduoja šmeižimo bei įžeidimo dekriminalizavimą: „Jau dabar šmeižimo ir įžeidimų atvejų turime pakankamai, tai kas būtų, jei išvis būtų nuimti stabdžiai, aš sunkiai įsivaizduoju.“

Teisėjo manymu, tai yra laisvos demokratinės visuomenės, laisvų diskusijų ir pasirinktos temos improvizacija.

„Kalbant apie dezinformaciją, kuri nėra kriminalizuota, o kas yra tiesa? Tau atrodo, jog dezinformuoja, o kitas puikiai informuojamas... horoskopų. Su tuo yra sudėtinga“, – ironizavo G. Mesonis.

Advokatas dr. Algimantas Šindeikis teigė manęs, kad visi supranta, ką tie straipsniai reiškia baudžiamajame kodekse (šmeižimas ir įžeidimas).

„Abu šie nusikaltimai yra privataus kaltinimo pobūdžio. Nusikaltimai yra aktyvuojami, kai žmogus kreipiasi dėl savo garbės ir orumo įžeidimo.“

Pasak advokato, žmogus renkasi baudžiamąjį kodeksą arba civilinį kodeksą, nes kaltinama tik tokiu atveju, jei yra įrodyta, kad asmuo tyčia kalbėjo netiesą (tai suvokdamas).

„Aš už tai, kad tie straipsniai liktų baudžiamajame kodekse, nes mes turime išskirti tuos žmones, kurie reiškia savo nuomonę taip, kaip ją suvokia, ir asmenis, kurie elgiasi nesąžiningai ir daro nusikaltimą: jie žino, kad kalba netiesą, bet vis tiek netyli“, – teigė A. Šindeikis.

Teisininko įsitikinimu, jeigu tie straipsniai būtų pašalinami iš baudžiamojo kodekso, tuomet nebūtų itin svarbaus teisinio reguliavimo ir būdo ginti savo teisę.

„Manau, kad demokratinėje aplinkoje tokią teisę kaip baudžiamoji byla asmeniui, kuris nori pradėti procesą prieš šmeižiką, reikėtų palikti, – kalbėjo advokatas.

Deividas Velkas taip pat domėjosi, ar iš tiesų buvo profesionalu Prancūzijos žurnalistams spausdinti karikatūras *Charlie Hebdo* viršeliuose, turint omenyje, kad ir karikatūra gali kurstyti nesantaiką ne mažiau nei pasakytas žodis. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos atstovas priminė, kad Lietuvoje buvo kilusi tam tikra visuomenės reakcija dėl pranašo Mahometo karikatūrų perspausdinimo Respublikos leidiniuose. Tuomet žiniasklaidos etiką prižiūrinčios institucijos buvo paskelbusios bendrą pareiškimą, kad tai neturėtų būti spausdinama ir skleidėjai turėtų susilaikyti, nes tai gali kurstyti visuomenę.

Žinių įvairovės instituto (Media Diversity Institute) atstovė Daša Ilic teigė, kad klausimas itin sunkus.

„Visų pirma, norėčiau pasakyti, jog nėra nei teisingo, nei neteisingo atsakymo. Mes privalome suprasti kontekstą. Vienas iš faktorių, lemiančių, kas yra klasifikuojama kaip „neapykantos kalba“, yra įtakos sferos platumas“, – teigė D. Ilic.

Pasak žurnalistės, tuo metu, kai *Charlie Hebdo* paskelbė kelių tūkstančių egzempliorių tiražą, leidinys nebuvo labai populiarus ir gerai vertinamas, garsus laikraštis.

„Žinoma, turėkime omenį, jog Prancūzijoje, šalyje, kurioje yra tiek daug kitų

temų, dalykų, iš kurių galima pasišaipyti, apie kuriuos galima diskutuoti ar į kuriuos galima nukreipti savąją satyrą, visa tai buvo nukreipiama į musulmonus kaip į tautinę/religinę mažumą. Štai apie tai verta diskutuoti“, – sakė D. Ilic.

Pasak pašnekovės, galima pašiepti bankininkus, valdžią ir jos vykdomus įstatymus, o visa tai – redakciniai klausimai. Esą tokiu atveju viskas priklauso nuo sąžinės, atsakomybės jausmo.

„Vienas pavyzdys su populiariąja žiniasklaida – Amerikoje, kažkur Kanzase, prieš dvejus ar trejus metus buvo pamokslininkas, turėjęs gal 300 pasekėjų savo kaime, deginęs Koraną. Populiarioji žiniasklaida, užuot pasakiusi: „Ignoruokite tai, tas asmuo lunatikas iš kažkokio kaimo, jis visai nesvarbus“, pamano: „Ši istorija tikrai pritrauks dėmesį, publikuokim tai, paimkim ir padarykim iš to jovalą“. Štai kaip žiniasklaida gali tapti pavojinga, jei atsako būti atsakinga“, – teigė D. Ilic.

Gediminas Mesonis pridūrė, jog tai, jo manymu, ne karikatūros ir jose nėra nieko linksmo, o estetiškai požiūriu tai irgi ne šedevras.

„Aš mačiau tas karikatūras. Jos nukreiptos ne tik prieš islamą, bet ir prieš krikščionybę. Jos man pasirodė neestetiškos. Negalima sakyti, kad jų negalima publikuoti, bet klausimas, kaip toli nueita po jų publikavimo. Bet jei mes uždraudžiam tas karikatūras, tuomet patenkam į situaciją, kai mums nebeaišku, ko nebegalima drausti, o ką galima leisti“, – teigė G. Mesonis.

Teisininko manymu, tai rimtas filosofinis iššūkis, ir neaišku, kuo visa tai baigsis.

Tolesnis klausimas buvo labiau susijęs su Azerbaidžano žurnalistų veikla, bet aktualus ir mūsų šalies žurnalistams, – apie Chodžalę tragediją arba Kalnų Karabacho įvykių atspindžius: kadangi Lietuvoje bandoma ir vienaip, ir kitaip informuoti apie šiuos įvykius, bet tema yra labai jautri ne vien Azerbaidžanui, bet ir Armėnijai. „Kokį svarbiausią patarimą žurnalistai galėtų duoti užsienio žurnalistams, kaip atsakingai nušviesti šias temas? – domėjosi D. Velkas.

Arzu Geibulajeva įsitikinusi, kad Chodžalę tragedija tapo bulvarine tragedija, nes valdžia primena apie tai vos kartą per metus.

„Tai buvo siaubinga tragedija mūsų istorijoje, daugiau nei 600 žmonių buvo nužudyti. Man labai skaudu matyti, kad šia tragedija naudojamosi kaip įrankiu, nes tikiu, jog tos kampanijos, vykdomos Niujorke, – lentos su plakatais, nuotraukomis už teisingumo vykdymą, – paverčia Chodžalę bulvarine tragedija“, – teigė žurnalistė.

Pasak pranešėjos, taip yra todėl, kad valdžia nedaro nieko, kad atkreiptų dėmesį į šią problemą.

„Valdžia tik ir kalba apie karą, propagandą ir kokia mūsų kariuomenė stipresnė. Susitikimuose su Putinu ar Armėnijos prezidentu ji tik ir kalba apie karinę agresiją, bet nieko nevyksta. Ir vėl prisimename Chodžalę tragediją, vėl prisimename, kas nutiko tiems žmonėms. Na, o dėl atspindėjimo žiniasklaidoje, tarptautinėje žurnalistikoje... Aš pati rašau apie šį konfliktą, vertinu diplomatiją, tad manau, jog geriausia visuomet atskleisti abi puses, nesvarbu, ar rašote apie kurią nors konflikto pusę ar specifinę istoriją, visuomet pakalbinkite abi puses, tai labai svarbu“, – sakė pašnekovė.

A. Geibulajeva kalbėdama apie propagandą teigė, kad jeigu pradėtumėte skaityti Azerbaidžano ar Armėnijos žiniasklaidą, susidarytume skirtingą įvykių vaizdą.

„Prieš kelias dienas vienas kareivis peržengė fronto liniją. Mūsų žiniasklaida pavaizdavo, jog tai – pasiduodantis armėnas kareivis, o štai Armėnijos

žiniasklaida pavaizdavo jį kaip pasiduodantį azerbaidžanietį. Turėtumėte atkreipti į tai dėmesį“, – sakė žurnalistė.

„Ar sutiktumėte su tokiu teiginiu ar su tokiu teisiniu reguliavimu, jog prie tam tikrų temų internete būtų apskritai šalinama galimybė komentuoti numatant, kad viena ar kita tema iš tiesų paskatins neapykantos sklaidą ir kad komentaruose pasipils neapykantos pareiškimai? Manau, kad profesionalūs žurnalistai suvokia, kokiomis temomis rašydami kokių komentarų sulauktų“, – klausė D. Velkas.

A.Šindeikis teigė, kad tokia praktika taikoma Vakarų leidiniuose, kurie gerbia savo skaitytojus.

„Man yra tekę su tuo susipažinti: šalia sėdi redaktorius, kuris tuos komentarus skaito ir publikuoja. Su asmenimis, kurie nesupranta, kaip reikia rašyti, mandagiai susisiekiama asmeniškai ir papasakojama, apie ką tema, kokių žodžių nedera vartoti. Jei komentatoriai nepadaro išvadų, blokuojama jų prieiga. Likusios redakcijos daro iš to verslą: leidimas komentuoti pyktį liejantiems žmonėms yra paspaudimų, gaunamų už reklamą, iškeitimas į pinigus“, – situaciją apibūdino teisininkas.

Neapykantos nusikaltimai nesitraukia iš internetinės erdvės

Internetė skleidžiama neapykantos kalba – toks pat nusikaltimas, kaip ir realybėje pasakyti užgauliojimai ir raginimai susidoroti. Diskusijoje „Žodžio laisvė ir neapykantos kalba: Lietuvos atvejis“ pasisakę ekspertai teigia, kad tokia kalba – vis dar labai išplitusi, kai kurios visuomenės grupės neturi galimybių apsiginti, o prokurorai į teismą kreiptis siūlo patiems. Portalų atstovai pabrėžia, kad Lietuvoje su tokiais nusikaltimais kovojama geriau nei kai kuriose kaimyninėse valstybėse.

Diskusijoje dalyvavo Nacionalinės LGBT* teisių gynimo asociacijos LGL žmogaus teisių politikos koordinatorius Tomas Vytautas Raskevičius, Žmogaus teisių stebėjimo instituto direktorė ir EEA Grants 2009-2014 NVO Programos Lietuvoje rengėja ir vadovė Dovilė Šakalienė, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros prokuroras Rimvydas Valentukevičius, Interneto žiniasklaidos asociacijos pirmininkė Aistė Žilinskienė ir TEO LT, AB Teisės reikalų padalinio vadovė Eglė Gudelytė Harvey.

Teisinė gynyba neprieinama

Anot Nacionalinės LGBT teisių organizacijos LGL viešosios politikos koordinatoriaus Tomo Vytauto Raskevičiaus, neapykantos kalba – ir toliau išlieka Lietuvos LGBT bendruomenės kasdienybė, tačiau jos išraiškos formos pradėjo kisti: LGL atstovas pastebi, kad anksčiau neapykantos komentarai buvo nukreipti prieš LGBT asmenis kaip socialinę grupę, o dabar atsiranda

vis daugiau atvejų, kai tokie pasisakymai internetinėje erdvėje yra nukreipiami į pavienius asmenis – visuomenės veikėjus, bendruomenės lyderius bei kitus asmenis, kurie neslepia savo seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės. „Tokių šokiruojančių ir susirūpinimą keliančių pokyčių kontekste reikia pasakyti, kad teisinės gynybos formos LGBT bendruomenei Lietuvoje nėra efektyviai prieinamos. Teismų praktika yra nevieninga, nes kartais baudžiama už sąlyginai švelnią neapykantos kalbą, kartais ji netaikoma už raginimus susidoroti“, – sako T. V. Raskevičius. LGL atstovas taip pat priminė atvejį, kai socialiniame tinkle „Facebook“ paskelbta dviejų besibučiuojančių vyrų nuotrauka sulaukė lavinos neapykantos komentarų ir raginimų susidoroti, tačiau apygardos teismas prašymą pradėti iki teisminį tyrimą atmetė, motyvuodamas, kad toks vaikinių elgesys neva buvęs ekscentriškas: „Teismo nutartys gali būti visokios, bet šiuo atveju buvo atsisakyta imtis tyrimo apkritai. Ir tai laikyčiau problemiškesniu dalyku, nes atimamos visos teisinės gynybos formos“, – sakė T. V. Raskevičius.

Prokuroras pasiūlė apeiti prokuroro instituciją

Diskusijoje dalyvavęs Generalinės prokuratūros prokuroras Rimvydas Valentukevičius teigė, kad išnaudojus visas viešojo kaltinimo galimybes ir teismui atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą, teisinės

gynybos priemonės – dar neišnaudotos. Anot prokuroro, dėl šmeižto, garbės ir orumo įžeidimo, veikų, kurios priskiriamos privataus kaltinimo bylų kategorijai, paprasčiau į teismą kreiptis tiesiogiai, apeinant prokuroro instituciją ir bandyti taip apginti savo teises: „Truputį oponuojant kalbėtoju tuo konkrečiu vaikinių atveju ir visiškai apribotų galimybių apginti savo teises: jeigu jie įsivaizduoja, kad tam tikrais pasakymais „Facebook“ bendruomenės narių jie buvo apšmeižti, pažeminti, įžeisti, savo garbę ir orumą gali civilinio proceso priemonėmis apginti“, – diskusijoje sakė V. Valentukevičius. Tačiau prokuroro poziciją sukritikavo Žmogaus teisių stebėjimo instituto vadovė Dvilė Šakalienė. Anot jos, neapykantos kurstymas nėra privatus reikalas, o visuomenei didelį pavojų kelianti veikla: „Kai mes kalbam apie tai, kad yra skatinama neapykanta kažkuriai grupei ir patogiausiu būdu yra apsiginti privataus kaltinimo tvarka kreipiantis į teismą dėl šmeižto, tai yra absurdas“, – sakė D. Šakalienė.

Lietuvos portalai pranašesni už estiškus

Aistė Žilinskienė, portalą *delfi.lt* Komunikacijos ir Interneto žiniasklaidos asociacijos vadovė teigė, jog dalis žiniasklaidos ir teisės ekspertų mano neapykantos komentarus esant internetinės žiniasklaidos verslo dalimi, generuojančia pelną. Anot jos, toks požiūris labai susiaurintas, o interaktyvumas – viena iš išskirtinių interneto savybių: „Kuo internetas ir interneto medijos išsiskiria? Jos suteikia galimybę iš karto reaguoti į pateiktą informaciją ir būti informacijos skleidėju kiekvienam. Komentarai ir yra to interaktyvumo atspindys interneto medijose, be ko interneto portalas būtų paprastas laikraštis“, – sakė A. Žilinskienė. Didžiausio interneto portalą Lietuvoje atstovė taip pat tvirtino, kad Lietuvoje, lyginant su Estija, kurioje byla prieš estišką *delfi.ee* pasiekė Strasbūro teismą, portalai jau yra įdiegę nemažai priemonių neapykantos nusikaltimams mažinti: „Visi didieji portalai skelbia komenta-

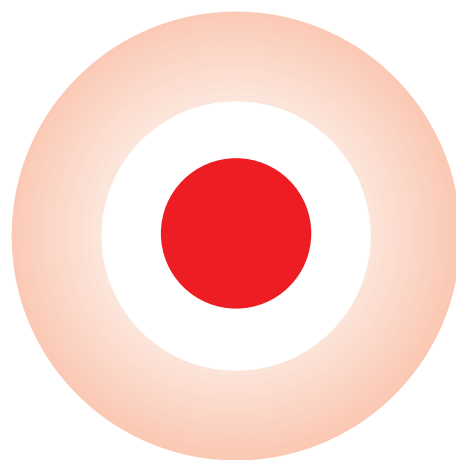
torių IP adresus, kiekvienas žmogus gali išsitrinti savo komentarą, o patys komentarai nelaikomi visą laiką prieinami“, – sakė A. Žilinskienė. Jos nuomone, jei Strasbūro teismo didžioji žiuri griežtins portalų atsakomybę neapykantos nusikaltimų atvejais, neabejotinai kils klausimas, kokios priemonės yra pakankamos, kad būtų užkirstas kelias šmeižto ar garbės ir orumo įžeidimo pasirodymui: „Viskas, kas susiję su rasinės neapykantos, smurto kurstymu, gana aiškiai identifikuojami, tačiau kaip atskirti šmeižtą ir ypač įžeidimą, kurie yra labai stipriai susiję su žmogaus savęs vertinimu“, – svarstė A. Žilinskienė.

Problemų kelia rusiški kanalai

Neapykantos kalba kelia problemų ir interneto tiekėjams. Eglė Gudelytė – Harvey, AB „Teo“ Teisės reikalų padalinio vadovė teigė, kad bendrovė gauna daugybę užklausų ir prašymų pateikti informaciją, kas kam kada parašė, kontroliuoti ir filtruoti interneto turinį: „Kadangi internetas tapo esmine priemone saviraiškos laisvei, mums, kaip verslo subjektui, kyla padidinta atsakomybė. Turime atsakingai tikrinti, ar tyrėjas, užklausa pateikęs asmuo, turi teisę gauti prašomą informaciją ir ar patenkinus įstatymams neprieštaraujančią prašymą nekils didelė grėsmė saviraiškos laisvei“, – sakė „Teo“ atstovė.



E. Gudelytė Harvey pabrėžė, kad pastaruoju metu susiduriama ir su kita problema: teikiant kabelinės televizijos paslaugą ir retransliuojant kai kuriuos rusiškus kanalus, kyla grėsmė, kad turinį kurianti TV stotis Lietuvos auditorijai paskleis karo, neapykantos ar kitos Lietuvos įstatymams prieštaraujančios informacijos: „Kaip retransliuotojas mes neturime būdų nuspėti, ar ta laida turės karo neapykantos ar kitokios įstatymui prieštaraujančios veikų. Tokiu atveju mes būsimė kalti, nes mes nekuriame turinio ir nežinome, ką jis rodys savo eteryje. Tai iškyla proporcingumo ir atsakomybės klausimas“, – sakė „Teo“ atstovė.



LŽTC 2015